

**VILNIAUS UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TIESĖS KATEDRA**

Agnė Jurkauskė
V kurso, teisė
sesijinių studijų šakos studentė

Magistro darbas

**LAISVĖS ATĖMIMO IKI GYVOS GALVOS BAUSMĖ LIETUVOJE IR UŽSIENIO
ŠALYSE**

LIFE IMPRISONMENT IN LITHUANIA AND FOREIGN COUNTRIES

Vadovas: Prof. dr. Armanas Abramavičius

Recenzentas: Asist. dr. Justas Namavičius

Vilnius

2020

TURINYS

Anotacija	2
Įvadas	3
I. Bausmės samprata	7
1.1. Bausmės sąvoka ir tikslai.....	7
1.2. Bausmės skyrimas įgyvendinant teisingumo principą.....	11
II. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo sąlygos	16
2.1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos instituto raida.....	16
2.2. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos skyrimo sąlygos ir taisyklės.....	20
2.3. Užsienio šalyse taikomos bausmės iki gyvos galvos paskyrimo sąlygos (Vokietija, Prancūzija, Jungtinės Amerikos valstijos, Rusija).....	24
III. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymas	27
3.1. Bendrieji bausmių vykdymo principai pagal bausmių vykdymo kodeksą.....	27
3.2. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos teisinė padėtis – nuteistųjų teisės ir pareigos.....	30
3.3. Nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme bausmės atlikimo vieta.....	37
3.4. Nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme teisinė padėtis kitose užsienio valstybėse.....	39
IV. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimas	45
4.1. Bausmės samprata.....	45
4.2. Malonė.....	49
4.3. Amnestija.....	51
4.4. Užsienio šalių bausmių teisinė sistema bausmės iki gyvos galvos keitimo pagrindu.....	53
V. Išvados	57
VI. Literatūros sąrašas	59
VII. Santrauka	71
VIII. Summary	72

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės Lietuvoje ir užsienio šalyse klausimas. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra prilyginama griežčiausiai kriminalinei bausmei, todėl ypatingai svarbu išanalizuoti šios bausmės skyrimo, vykdymo ir galimas keitimo sąlygas pagal Lietuvos ir užsienio šalių galiojančią teisinę sistemą.

Pagrindiniai žodžiai: laisvės atėmimas iki gyvos galvos, baudžiamoji atsakomybė, bausmės vykdymas, terminuota bausmė.

In this study, the question of imprisonment for life in Lithuania and foreign countries is being analyzed. Imprisonment for life is equated to the most rigorous criminal punishment, therefore, it is extremely important to analyze the peculiarity of this punishment regarding its appointment, execution and potential change conditions according to the legal system of the country.

Key words: imprisonment for life, criminal responsibility, execution of the punishment, terminable punishment.

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sąvoka daugelyje Europos Tarybos valstybių narių buvo pristatyta praėjusio šimtmečio dešimtajame dešimtmetyje ratifikavus Europos Žmogaus teisių konvencijos 6 – ajį Protokolą dėl mirties bausmės panaikinimo¹. Anot R. Drakšo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė – mirties bausmės alternatyva, kuri istoriniu aspektu nuo seno buvo pagrindinė sudedamoji bausmių sistemos dalis, net ir tuo metu, kai galiojant mirties bausmei, laisvės atėmimui iki gyvos galvos tiesiog teko mažiau dėmesio². Nagrinėjama tema yra ypač aktuali dėl ilgą laiką įkalinimo ir bausmių sistemoje nebuvusių esminių pokyčių. G. Švedo įsitikinimu, dabartinėje bausmių sistemoje būta vidinio prieštaravimo – nebuvo numatyta galimybė nuteistajam iki gyvos galvos kada nors išeiti už kalėjimo sienų, tačiau jam buvo taikomos visos tos pačios, kaip ir kitiems kaliniams, pataisos priemonės, kurių tikslas padėti žmogui keistis tiek, kad jis galėtų integruotis į gyvenimą laisvėje³. Tik 2019 metais įsigaliojo įstatymo pakeitimas ir nuteistiesiems iki gyvos galvos numatyta galimybė atlikus 20 metų bausmę, teismo sprendimu, ją pakeisti į terminuotą laisvės atėmimo bausmę (LR BK 51 str. 2 d.). Nepaisant naujojo reglamento įsigaliojimo, nagrinėjamos darbo temos aktualumas atskleidžia ir įkalinimo sistemos problemas – kalinimo sąlygas (resocializacijos programų efektyvumas, socialinė – psichologinė pagalba). Įkalinimas iš esmės yra žalingas, nors tam tikrais sunkaus nusikalstamo elgesio atvejais vis dar neišvengiama priemonė, jis dažniausiai neturi jokio „taisomojo“, „integracinio“ ar kitokio pozityvaus poveikio, ypač jei jo turinį sudaro paprastas „atsėdėjimas“ be jokio aiškaus, sisteminio, tikslinio ir kokybiško integracinio pobūdžio priemonių taikymo⁴.

1 Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 2. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

2 DRAKŠAS, R. (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 51, 53. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document6.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].

3 Bernardinai. *Gintaras Švedas: „Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl įkalinimo iki gyvos galvos turi būti peržiūrėtos“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-22-gintaras-svedas-baudziamojo-kodekso-nuostatos-del-ikalinimo-iki-gyvos-galvos-turi-buti-perziuretos/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

4 SAKALAUSKAS, G. ir kt. (2020). Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos. *Monografija*, p. 10. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

Lietuvoje, per paskutinius dešimt metų, nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos bausme, pagal informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis, kasmet sudaro nuo 109 (2010 m.) iki 123 nuteistųjų (2018 m.)⁵. Oficiali statistika rodo, kad nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme skaičius tendencingai auga. Toks nuteistųjų rodiklis Lietuvoje nėra vienas aukščiausių, tačiau Lietuva iki šių metų buvo viena iš paskutiniųjų Europos šalių, kurioje nebuvo lygtinio paleidimo sistemos nuteistiesiems iki gyvos galvos. Netgi Rusijoje nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos lygtinis paleidimas vykdomas bendra tvarka, tiesa, tik atlikus 25 metus bausmės, jau nekalbant apie Vokietiją, kurioje iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas taip pat atliekamas bendra tvarka, atlikus 15 metų bausmės⁶. Paskirtos bausmės vykdymas bei nuteistųjų laikymo sąlygos įvairiose įstaigose bei šalyse skiriasi. Lietuvoje tokias bausmes atliekantys kaliniai paprastai laikomi vadovaujantis griežtomis kalėjimo režimo sąlygomis – be galimybės susitikti su kitais kaliniais. Griežčiausia bausme nuteisti asmenys, pirmuosius dešimt metų bausmę atlieka kalėjimuose ir tik Kalėjimų departamento direktoriaus sprendimu po to gali būti perkelti į pataisos namus tęsti bausmės atlikimą⁷. Rusija ir Jungtinės Amerikos Valstijos pasižymi itin griežtomis minėtų bausmių atlikimo sąlygomis. Pačios griežčiausios sąlygos, atliekant bausmes iki gyvos galvos Rusijoje yra vadinamame „Juodojo delfino“ kalėjime. Nuteistieji ne tik neturi galimybės susitikti su kitais kaliniais, bet net į lauką yra vedami užrištomis akimis bei palenkti 90 laipsnių kampų. Kaliniai keli specialiose kamerose, kurių apsauga yra sudaryta iš trijų grotų eilių⁸.

Bausmių vykdymo teisiniai aktai, jų neefektyvumas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės atžvilgiu bei nuteistųjų bausmės atlikimo sąlygos buvo itin dažnai analizuojamos mokslinės literatūros autorių, tokių kaip G. Švedo, G. Sakalausko, V. Piesliako ir kt., tad

5 Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. *Nuteistųjų laisvės atėmimų skaičiaus, sudėties pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/ataskaitos-1/bausmiu-vykdyimo-statistika-1?period=1-12&group=204> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

6 Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir Teisėtvarkos komiteto 2018 m. gruodžio 19 d. išvada Nr. 102-p-60 dėl Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsnio įstatymo projekto Nr. XIII P-2475, p. 27. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/XIIP-2475_BVK_i%C5%A1vada.gal.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 15 d.].

7 Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084.

8 Wikipedia. *Black Dolphin Prison* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Dolphin_Prison [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

nagrinėjama tema tampa dar aktualesnė dėl pasikeitusių griežčiausios bausmės nuostatų.

Darbo objektas yra laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė. Lyginimui su Lietuva pasirinktos šios užsienio valstybės – Vokietija, Prancūzija, Jungtinės Amerikos Valstijos ir Rusija. Vokietija pasirinkta dėl to, kad tai viena iš tų šalių, kurios baudžiamoji teisė padarė įtaką Lietuvai⁹. Prancūzija pasirinkta dėl baudžiamosios teisės sistemiškumo, tvarkingumo ir nuoseklumo bei itin plačios apimties baudžiamojo kodekso¹⁰. Jungtinės Amerikos Valstijos pasirinktos dėl įdomios ir mūsų teisėje nepažintos bausmių skyrimo teisės. Bausmių skyrimo teisė JAV gana sudėtinga, preciziška ir imperatyvi, paliekanti mažai vietos teismų diskrecijos laisvei¹¹. Lietuvos baudžiamasis kodeksas iš Tarybų Sąjungos baudžiamosios teisės paveldėjo daug nusikaltimo sudėčių, numatančių mirties bausmę¹², tad dėl šio praeities paveldo, pasirinkta Rusija.

Darbo tikslas: išanalizuoti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo, vykdymo ir bausmės keitimo sąlygas pagal Lietuvos ir užsienio šalių galiojančią teisinę sistemą.

Darbo uždaviniai:

1. Aptarti bausmės sampratą ir tikslus;
2. Išanalizuoti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės paskyrimo sąlygas;
3. Išanalizuoti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymo nuostatas – nuteistųjų teisinę padėtį, jų pareigas bei teises, bausmės atlikimo vietą (Lietuvoje ir užsienio šalyse);
4. Išanalizuoti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo pagrindus (Lietuvoje ir užsienio šalyse).

9 BIELINIS, A. (2007). Tyčinė nusikalstama veika Vokietijos ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje: lyginamoji analizė. *Teisės problemos*, 3(57), p. 63. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2007-3-bielinis.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

10 VERŠEKYS, P. (2013). *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus Universitetas, p. 176. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2027563/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

11 GIRDENIS, T. (2008). Bausmių skyrimas padarius kelias nusikalstamas veikas JAV teisėje. *Jurisprudencija*, 11 (113), p. 50-56. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/6_tomas_girdenis.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

12 PIESLIAKAS, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 40.

Tyrimo metodai

- *Sisteminės analizės metodas*, sudarė prielaidas nuosekliai išanalizuoti su laisvės atėmimu iki gyvos galvos susijusius klausimus – sąlygas, vykdymą ir keitimą.
- *Lingvistinis metodas* – šis metodas naudotas aiškinant teisės normas bei teismų sprendimus.
- *Loginis – analitinis metodas* taikytas siekiant suprasti, sukonkretinti teisės aktuose ar kituose šaltiniuose įtvirtintų nuostatų, susijusių su bausmių skyrimu esmę.
- *Lyginamasis metodas* leido palyginti Lietuvos, Vokietijos, Prancūzijos, Jungtinių Amerikos Valstijų bei Rusijos skirtingus įstatymus, teismų praktiką, visa tai apibendrinti bei formuluoti išvadas.

Svarbiausi šaltiniai

Siekiant atskleisti pasirinktą darbo temą, vadovautasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamuoju kodeksu, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksu, Europos komiteto rekomendacijomis, Vokietijos, Prancūzijos, Rusijos, Jungtinių Amerikos Valstijų teisiniais dokumentais, teismų praktika, specialiąja teisine literatūra - A. Abramavičiaus, G. Švedo, V. Piesliako, G. Sakalausko ir kitų autorių darbais.

I. BAUSMĖS SAMPRATA

1.1. Bausmės sąvoka ir tikslai

Lietuvoje galiojanti baudžiamoji teisė yra formuojama pagal dvi pagrindines kategorijas – nusikaltimas ir bausmė. Asmuo, kuris savo veiksmais pažeidžia nustatytą draudžiamų veikų ratą, t. y. padaro nusikaltimą, neišvengiamai sulaukia teisinės pasekmės – bausmės¹³.

Tam, kad tinkamai atskleistumėme laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės esmę bei paskirtį, pirmiausia reikia atsakyti į klausimą - kokia apskritai yra bausmės esmė ir paskirtis. Bausmė bendriausia prasme yra apibrėžiama kaip „Valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui“ (LR BK 41 str. 1 d.). Pats bausmės sąvokos apibrėžimas leidžia bausmę priskirti prie vieno iš dorovinių auklėjimo metodų, kuriuo siekiama koreguoti netinkamą asmens elgesį – taikant negatyvaus poveikio priemones, taip atgrasant nuo vėlesnių nepageidaujamo elgesio apraiškų¹⁴. Šio metodo esmė – nusikaltimą padariusio asmens nubaudimas, kuris sukelia kančias ir suvaržymus (objektyvus bausmės požymis)¹⁵. Bausmė kaip ir kiekvienas socialinis reiškinys turi savo esmę ir turinį. Bausmių turinį sudaro kokybinis ir kiekybinis elementai. Kiekybinis bausmės turinio elementas parodo, kuriam laikui apribojamos asmens teisės ar laisvės, o tuo tarpu kokybinis rodiklis parodo kokios teisės ar laisvės turi būti apribotos ar atimtos - draudimas nuteistajam keisti darbo vietą ar daromos išskaitos iš jo darbo užmokesčio¹⁶. Tuo tarpu bausmės esmė ryškiausiai atsiskleidžia per jos paskirtį.

Pirmiausia bausmę ir jos paskirtį siekiama atskleisti teorijų pagrindu. G. Švedas, bausmės teorijas skirsto į absoliučias ir utilitarines. Anot jo, absoliučios bausmės teorijos, bausmę laiko savaiminiu gėriu, kuriam negali būti keliami specialūs tikslai, o pagrindine bausmės funkcija pripažįstamas pažeistos teisės atstatymas. Tuo tarpu pagal utilitarinę teoriją, bausmei iškeliamos specialios funkcijos, kurios skirstomos į tris grupes: 1) bausmės esme pripažįstančias bendrąją prevenciją; 2) bausmės esme pripažįstančias specialiąją prevenciją;

13 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 15.

14 DRAKŠAS, R. (2004). Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 52, p. 29. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document4.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].

15 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 350.

16 *Ibid*, p. 350.

3) bausmės esmė pripažįstančias ir bendrąją, ir specialiąją prevenciją. Pagal bausmės paskirtį (tikslą) išskiriamos atpildo, įbauginimo, galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo ir reabilitacijos teorijos¹⁷. G. Sakalauskas bausmės teorijas skirsto į absoliutaus ir santykinio (reliatyvaus) nubaudimo, kuriam išskiria tris skirtingo poveikio bausmės kryptis kaltininkui – jo atgrasymas (negatyvioji individualioji prevencija), resocializacija (integracija į visuomenę, pozityvioji individualioji prevencija) arba tiesiog izoliavimas nuo visuomenės (saugumo užtikrinimas)¹⁸. Tuo tarpu J. Namavičius bausmės teorijose išskiria dvi pagrindines kryptis – retribucinę (atpildo) ir prevencinę. Anot autoriaus retribucinė teorija retrospektyviai bausmę kildina iš jau padaryto nusikaltimo, o prevencinė orientuojasi į ateitį, kad užkirstų kelią būsiamiems teisės pažeidimams. Tuo bandoma arba paveikti visuomenę (taip vadinama bendroji prevencija) arba patį nusikaltėlį, sulaikant jį nuo tolesnių veikų (specialioji arba individualioji prevencija)¹⁹. Pažymėtina, kad bausmės paskirtis teisinėje literatūroje formuojama per tikslo terminą, tad apibendrinant bausmės teorijas galima teigti, kad visais atvejais bausmė yra tikslas arba ja siekiama kitų tikslų. Tai patvirtina daugelio autorių kritika dėl bendrosios prevencijos teorijos - jos ne gebėjimo sukurti baudžiamųjų teisinių santykių ir vis tik autoriai nurodo, kad bausmei turi būti keliamas tik toks tikslas, kuris būtų pasiekiamas visoms bausmių rūšims – tikslas turi būti pozityvus ir nukreiptas į ateitį, siejamas su nusikaltimą padariusiu asmeniu ir turi pateikti aiškų bausmės efektyvumo kriterijų²⁰.

Lietuvos aukščiausiasis teismas byloje Nr. 2K-95/2014 išreiškdamas poziciją dėl bausmės paskirties nurodo, kad „pagal baudžiamąjį įstatymą bausmėmis siekiama nuteistuosius ne tik nubausti“ <...>, „pats bausmės skyrimas nėra savitikslis, ji skiriama siekiant baudžiamajame įstatyme numatytų bausmės tikslų, kurių objektas yra žmogus“ <...> „bausmės

17 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 347.

18 SAKALAUŠKAS, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje, p. 133 - 153. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/g.sakalauskas/files/2013/01/%C4%AEkalinimo-tiksl%C5%B3-labirintuose-2010.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

19 NAMAVIČIUS, J. (2012). Bausmės teorijos ir jų įtaka baudžiamajai politikai. Pranešimas, p. 1. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://web.vu.lt/tf/j.namavicius/files/2018/02/TM_2012_bausmes_tikslai.pdf [žiūrėta 2020 m. gruodžio 6 d.].

20 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 353.

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95/2014

paskirtis yra apriboti asmens teises ir laisves“ <...> „LR BK 41 straipsnyje įvardyta bausmės paskirtis apima: sulaikymą nuo tolesnių nusikalstamų veiksmų; asmens nubaudimą; apribojimą galimybių daryti nusikalstamas veikas; asmens paveikimą, kad šis laikytųsi įstatymų ir pan. Taigi šios nuostatos apima prevencinę, auklėjamąją ir baudžiamąją funkcijas, bet ne kitų asmens teisių ir laisvių, įskaitant ir teisę dirbti, suvaržymą“²¹.

Įstatymų leidėjas LR BK 41 str. numatytus bausmės tikslus apibūdina per tam tikrą kelių susijusių tikslų visumą. Verta pabrėžti, kad bausmės tikslai yra išdėstyti nuoseklia tvarka, atsižvelgiant į jų realizavimo eiliškumą ir taip sudaro vieningą bausmės paskirtį²².

Grįžtant prie nagrinėjamos temos aktualumo bei bausmės esmės, verta išskirti resocializacijos tikslą, kuris ilgą laiką teisinėje sistemoje atliko neefektyvų vaidmenį, kuomet nesant galimybės nuteistajam iki gyvos galvos kada nors išeiti už kalėjimo sienų, jam buvo taikomos visos tos pačios, kaip ir kitiems kaliniams, pataisos priemonės, tame tarpe ir resocializacijos programos. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas įtvirtino bausmių paskirtį, kuria turi būti nustatyta tokia bausmės vykdymo tvarka, kad bausmę atlikęs nuteistasis savo gyvenimo tikslų siektų teisėtais būdais ir priemonėmis. Ši nuostata netiesiogiai bausmių vykdymo sistemai kelia resocializacijos (integracijos) tikslą²³. Lietuvos teisinėje sistemoje nustatytas resocializacijos tikslas labai dažnai buvo ir vis dar yra tapatinamas su „pataisos“ sąvoka, kur nuteistasis yra laikomas „taisytinu objektu“²⁴, pavyzdžiui, Kauno apygardos teismo byloje Nr. 1SK-7, sprendžiant klausimą dėl lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigos, teismas nurodo, kad „S. B. charakterizuojamas teigiamai, tačiau išreiškiama nuomonė, kad šiuo metu nėra pasiekti resocializacijos tikslai“, kurie po to yra sutapatinami su minėta sąvoka - „atsižvelgiama į aplinkybių, leidžiančių daryti išvadą dėl galimybės taisyti asmenį neizoliuotą“²⁵.

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95/2014

22 ABRAMAVIČIUS, A. ir kiti. (2004). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 str.). Vilnius: Teisinės informacijos centras, p. 264.

23 SAKALAUSKAS, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje, p. 133 - 153. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/g.sakalauskas/files/2013/01/%C4%AEkalinimo-tiksl%C5%B3-labirintuose-2010.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

24 SAKALAUSKAS, G. (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. Teisės problemos, 2 (88), p. 10. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/05/test.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

25 Kauno apygardos teismo 2007 m. sausio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1SK-7

Pati sąvoka „resocializacija“ traktuojama kaip galimybė bausmę atliekančiam asmeniui turėti tokias gyvenimo sąlygas, kurios padėtų nuteistiesiems neatitolti nuo gyvenimo visuomenėje, o įkalinimo įstaigoje ilgiau esantiems asmenims primintų apie tai, kas jų laukia laisvėje, tačiau tikslas – padėti individui keistis pačiam²⁶. Tuo tarpu „pataisyti“ nuteistąjį, reiškia išvaduoti jį nuo žalingų praeities atgyvenų, įskiepyti jam pagarbą socialistinei teisėtvarakai ir įtikinti jį, jog būtina nebedaryti nusikaltimų ir kitokių pažeidimų²⁷.

Žvelgiant į kitų užsienio šalių teisinę sistemą dėl bausmės paskirties santykio su bausmės tikslu, Vokietijos Konstitucinis teismas yra konstatavęs, kad nuteistojo resocializacija yra reikšmingas ir vienintelis laisvės atėmimo bausmės vykdymo tikslas. Kaltinamajam turi būti suteikiami gebėjimai ir valia gyventi atsakingai, jis turi išmokti įsitvirtinti laisvoje visuomenėje nenusikalsdamas, naudotis suteikiamomis galimybėmis ir įveikti kylančią riziką²⁸.

Apibendrinant analizuojamo skyriaus elementus, galima teigti, kad bausmė savaime ir yra tikslas – galutinis rezultatas, kurio nustatydamas ir taikydama siekia valstybė²⁹. Apibendrinant mokslininkų išskiriamas teorijas ir jų skirtumus, būtų tikslinga vadovautis G. Švedo suformuota nuostata, kad neegzistuoja „grynos“ bausmės teorijos, - realiame gyvenime dažniausiai būna jų lydinys, kuriame skirtingos yra tik sudedamųjų dalių proporcijos³⁰.

26 ŽEMAITYTĖ, I. ir ČIURLINSKIENĖ, D. (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip rezocializacijos galimybę. Mokslo darbai, 3 (2), p. 44. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/8c3/5_zemaitaityte_ciurinskiene.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

27 KLIMKA, A. ir kt. (1972). Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, p. 295

28 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Leidinys specialistams, dirbantiems su nuteistaisiais, kuriems bausmės vykdymas atidėtas bei paleistais iš laisvės atėmimo vietų asmenimis, p. 400 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01-087%20Nuteistuju%20reintegracija%20metodika.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

29 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. p. 347.

30 Ibid.

1.2. Bausmės skyrimas įgyvendinant teisingumo principą

Teisingumo principo svarbą jau nuo seno išskyrė žymiausi filosofai, pabrėždami, kad teisingumas yra valstybės pamatas³¹. Platonas teigė, kad teisingumas yra valstybės valdymo menas, kuris pranašesnis už įstatymus pagrindas ir atkreipė dėmesį į tai, kad bendruomeniniai žmonių ryšiai susiklosto tik tada, kai žmonės elgiasi teisingai³². Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas nurodo, kad - „*Vienas iš pagrindinių, teisės, kaip socialinio gyvenimo reguliavimo būdų, tikslų – teisingumas. Jis yra vienas svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindų. Jis gali būti įgyvendintas užtikrinant interesų pusiausvyrą, išvengiant atsitiktinumų ir savivalės, socialinio gyvenimo nestabilumo, interesų asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus*“³³.

Analizuojant šį principą teisiniu, o ne vertybiniu ir moraliniu pagrindu, V. Piesliakas nurodo, kad Lietuvos teisėje teisingumas ilgą laiką dažniau buvo siejamas ne su baudžiamųjų įstatymų taikymu, o tik su teismo procesine veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir priimant nuosprendį byloje³⁴. Autorius pabrėžia, kad naujajame LR BK pirmą kartą teisingumas įvardytas baudžiamosios teisės principu, kuriame formuojama bausmės paskirtis ir greta kitų tikslų nustatoma, kad bausmė turi užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą³⁵ (senajame kodekse toks principas nebuvo minimas). Dar prieš įtvirtinant minėtą principą, požiūris, kad baudžiamojo poveikio priemonės turi būti teisingos buvo savaime suprantama baudžiamosios teisinės sistemos nuostata, tačiau oficialiai įtraukus šį principą prie pagrindinių bausmės tikslų, jo reikšmė įgavo tinkamos bausmės nustatymą pačiame įstatyme. Ką tai reiškia?

Visų pirma, baudžiamojoje teisėje teisingumas turi tris aspektus:

1. teisingumas – tai teismo veikla nagrinėjant baudžiamąsias bylas ir skiriant bausmes ir baudžiamojo poveikio priemones;
2. teisingumas – tai įstatymo leidėjo veikla nustatant žmogaus poelgių nusikalstamumą ir formuluojant sankcijas už nusikalstamas veikas, taip, kad jos būtų teisingos;

31 PLĖŠNYS, A. (2013). Teisingumas ir dora socialinėje filosofijoje. *Straipsnis*, 45(73), p. 7. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/PC/Downloads/6154054.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].

32 *Ibid*, p. 8.

33 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas byloje Nr. 9/95

34 PIESLIAKAS, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 100.

35 *Ibid*, p. 101.

3. teisingumas – tai siekis vienodos baudžiamosios politikos, t. y. tokios padėties, kad už panašias veikas, padarytas tokiomis pat aplinkybėmis, esant panašioms kaltininko asmenybę apibūdinantiems požymiams, būtų skiriamos analogiškos bausmės³⁶.

Pagal šiuos teisingumo aspektus, teismai vykdydami teisingumą ir formuodami praktiką šį principą realizuoja per teisingos bausmės skyrimą, kuris apibūdinamas - „tai tokia bausmė, kuri paskirta tinkamai atsižvelgus į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kalbę, motyvus), jo asmenybę ir jos skyrimas nepažeidžia baudžiamojo kodekso normų“³⁷. Šios teisinėje literatūroje apibrėžtos nuostatos pakartojamos ir baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020 *„teisingumas reiškia ne tik tai, kad turi būti išsamiai, visapusiškai ir objektyviai nustatytos bylai reikšmingos aplinkybės, bet ir tai, kad pripažintam kaltu asmeniui skiriama bausmė turi būti adekvati (proporcinga) padarytai nusikalstamai veikai. Bausmė už nusikalstamą veiką turi atitikti tos veikos pavojingumo pobūdį bei laipsnį, be to, būtina atsižvelgti į kaltininko asmenybę, jo elgesį prieš nusikalstamos veikos padarymą, nusikalstamos veikos darymo metu ir po jos“*³⁸.

Pasak G. Švedo, bausmės paskirtis – teisingas nubaudimas. Autorius paantrindamas V. Piesliako teiginiams taip pat nurodo, kad teisingo nubaudimo sąlyga yra teismo galimybė paskirti teisingą bausmę. Tačiau tai savo ruožtu susiję su teismo galimybe tinkamai individualizuoti bausmę – tinkamai individualizuoti baudžiamąją atsakomybę³⁹ ir taip įgyvendinti teisingumo principą. Šiuo atveju verta pabrėžti, kad įstatymo numatyta galimybė teisėjui paskirti teisingą bausmę priklauso ne tik nuo teisingumo principo įgyvendinimo. Teismų praktika rodo, kad tam tikrais atvejais bausmės skiriamos per griežtos arba net per švelnios. Pavyzdžiui byloje Nr. 2K-78-648/2020 kasatoriaus nuomone *„paskirta bausmė yra aiškiai per griežta ir neteisinga, jos dydis neleidžia pasiekti visų BK 41 straipsnio 2 dalyje nustatytų tikslų, tik nubaudimą“*⁴⁰.

36 PIESLIAKAS, V. (2006). Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 101.

37 Ibid, p. 102.

38 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020

39 Bernardinai. Gintaras Švedas: „Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl įkalinimo iki gyvos galvos turi būti peržiūrėtos“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-22-gintaras-svedas-baudziamojo-kodekso-nuostatos-del-ikalinimo-iki-gyvos-galvos-turi-buti-perziuretos/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

40 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020

Kitoje byloje Nr. Nr. 2K-427/2006 LAT nurodo, kad „*apeliacinės instancijos teismas paskyrė A. A. per švelnią, bausmės paskirties neatitinkančią, teisingumo principui prieštaraujančią bausmę*“⁴¹. Tam, kad atsiradus abejonei teisėjai nepriimtų klaidingų sprendimų, teisingai bausmei keliamas papildomas (G. Švedo paminėtas) bausmės individualizavimo principas, kuris iš esmės yra viena iš sudedamųjų teisingumo principo dalių⁴². Šio principo esmė – bausmė asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką turi būti skiriama individualiai, t. y. bausmė parenkama atsižvelgiant į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, bet ypač į kaltininko asmenybę⁴³. Teismų praktika, formuodama teisingumo principo taikymo kriterijus taip pat pabrėžia bausmės individualizavimo svarbą norint įgyvendinant bausmės paskirties tikslą. Štai byloje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020 LAT nurodo, kad „*teisingumo principas yra bendrasis teisės principas, kuris skiriant bausmes įgauna specifinį turinį, nulemtą būtinybės kaltininkui paskirti tinkamai individualizuotą bausmę, nenukrypti nuo susiklosčiusios bausmių skyrimo praktikos ir atsižvelgti į baudžiamajame įstatyme įtvirtintus bylai reikšmingus kriterijus*“⁴⁴. Kitoje byloje Nr. 2K-576/2006 LAT formuoja praktiką, kad individualizuojant bausmę, visoms aplinkybėms reikia suteikti vienodą teisinę reikšmę - bausmės skyrimo pagrindus interpretuoja per minėtą teisingumo principą bei bausmės individualizavimo nuostatas, įvertindama ne tik kaltininko individualius bruožus, bet teigdama, kad „*teisingumo principo reikalavimų įgyvendinimas paskiriant bausmę kaltininkui – tai ne tik nusikalstamos veikos, jos padarymo aplinkybių, kaltininko asmenybės įvertinimas. Ne mažiau svarbus šia prasme yra ir nuo nusikaltimo nukentėjusių asmenų teisėtų interesų suvokimas ir siekis juos saugoti bei Baudžiamajame įstatyme numatytais priemonėmis ginti. Todėl bausmė teisinga, kai ją skiriant įvertinami ir kaltininko, ir nukentėjusiojo interesai, kai nė vieniems iš jų nesuteikiama prioritetinga reikšmė*“⁴⁵.

Kadangi baudžiamosios teisės normos yra apsauginės ir nukreiptos tik į tuos asmenis, kurie padarė nusikaltimus, skiriant bausmes, privaloma vadovautis ne tik teisėtumo, teisingumo, humanizmo bei lygybės įstatymams principais, bet ir specialiaisiais principais, kurie formuoja

41 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2006 2020 42 PIESLIAKAS, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 101.

43 *Ibid.*

44 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020

45 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006

teisingą teisinę praktiką:

1. Niekas negali būti pripažintas kaltu ir būti nubaustas, jei nėra įstatymo (Nullum crimen, nulla poena sine lege);

2. Kalto asmens atsakomybės principas (nulla poena sine culpa);

3. Atsakomybės neišvengiamumo principas – reiškia, kad teisėsaugos organai, remdamiesi Baudžiamuoju įstatymu, nustato visus įstatymo pažeidimo atvejus ir patraukia atsakomybėn juos padariusius asmenis. Šis principas reiškia, jog kiekvienas padaręs nusikaltimą, privalo už jį atsakyti;

4. Asmeninės atsakomybės ir individualizacijos principas – baudžiamosios teisės normos turi užtikrinti, kad baudžiamojon atsakomybėn būtų traukiamas tik kaltas nusikaltimo padarymu asmuo. Bausmės negalima traktuoti visiškai izoliuotai nuo kaltininko aplinkos – bet koks nubaudimas netiesiogine prasme visuomet daro įtaką ir kaltininko artimiesiems;

5. Netikslumai ar neaiškumai aiškinami kaltininko naudai. Tai reiškia, kad visų aplinkybių įvertinimas ir atsisakymas tų, kurios nėra visiškai aiškios ir tikslios, ir lemia kaltinimo pagrįstumą;

6. Bausmės ekonomijos principas. Šis principas reikšmingas kuomet visas nusikalstamumo problemas siekiama išspręsti griežtinant bausmes. Baudžiamasis įstatymas neturi duoti pagrindo teismui be reikalo griežtinti bausmes nuteistiesiems⁴⁶.

Apibendrinant galime teigti, kad kiekvienas, net ir nusikaltęs, žmogus turi teisę į teisingą bausmę, kurią įmanoma paskirti tik tuomet, kada įstatymų leidėjas įstatymuose aiškiai suformuluoja bausmių skyrimo kriterijus ir taisykles⁴⁷.

Apibendrinant bausmių skyrimo kriterijus užtikrinant teisingumo principo įgyvendinimą, verta paminėti baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64-303/2018 suformuotą nuostatą, kurioje teisingumas nurodomas kaip „*vienas pamatinių baudžiamosios teisės principų. Šis principas yra neatsiejamas ir su kitu baudžiamosios teisės principu – bausmės individualizavimu, kuris taip pat yra pamatinis baudžiamosios teisės principas, glaudžiai*

DRAKŠAS, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Specialieji-principaikonferencijai.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

47 PIESLIAKAS, V. (1996). Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos // Teisės problemos. Vilnius: Teisės institutas, p. 5 – 17.

*susijęs su baudmės paskirtimi*⁴⁸. Nors teismų praktika per ilgą laikotarpį jau susiformavo, tačiau autorių analizuojamas teisingumo principo įgyvendinimas visuomet bus diskutuotinas. Šiuo atveju verta paminėti K. Jovaišos prielitą išvadą – žmonijos istorijoje niekam nėra dar pavykę pateikti universalaus ir visuotinai pripažinto teisingumo principo, kuris neturėtų silpnų ar abejotinių pusių⁴⁹.

48 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64-303/2018

49 JOVAIŠAS K. (2007). Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. Teisės problemos, 2 (56), p. 57. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2007-2-jovaisas.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].

II. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo sąlygos

2.1. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos instituto raida

Laisvės atėmimas iki gyvos galvos yra išimtinė, griežčiausia kriminalinė bausmė, numatyta Lietuvos baudžiamajame įstatyme. Šią bausmę teismai praktikoje skiria tik tais atvejais, kai prieinama išvada, jog terminuota laisvės atėmimo bausmė, net ir maksimalus jos terminas, nėra adekvatus nuteistojo padaryto nusikaltimo, o dažniausiai ne vieno itin sunkaus nusikaltimo, pavojingumo pobūdžiui ir laipsniui bei šio nusikaltimo sukeltai žalai⁵⁰. Istoriskai Lietuvos baudžiamoji teisė pirmą kartą su laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme ir jos trukmės problema susidūrė netrukus po to, kai Vasario 16-osios Nutarimu buvo atkurta Lietuvos valstybė. Visoje tuometinės Lietuvos teritorijoje (išskyrus Klaipėdos kraštą) įteisinto Rusijos 1903 metų baudžiamojo statuto (toliau – Statutas) 16 straipsnyje buvo įtvirtinta vadinamoji iki gyvos galvos sunkių darbų kalėjimo bausmė, kuri galėjo būti skiriama už tam tikrus sunkius nužudymus. 1940 m. okupavus Lietuvą, šalyje įsigaliojo mirties bausmė. Tik nuo 1990 m. kovo 11 dieną atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, požiūris į mirties bausmę bei laisvės atėmimą iki gyvos galvos pradėjo keistis⁵¹. Nors laisvės atėmimas iki gyvos galvos kaip savarankiška bausmė buvo įteisinta tik 1998 metais ir tuo periodu buvo laikoma tik kaip alternatyva mirties bausmei, tuometinė teismų praktika buvo formuojama tokiu principu - pirmiausia teismas turėjo asmenį nuteisti mirties bausme, o tik paskui galėjo šią griežčiausią ir išimtinę bausmę pakeisti į laisvės atėmimą iki gyvos galvos⁵². Kuomet 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas priėmė nutarimą „Dėl baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo konstitucijai“ ir pripažino, kad mirties bausmė prieštarauja konstitucijai⁵³, iki 1998 m. gruodžio 21 d. priimtoje BK

49 Lietuvos Respublikos Seimo aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3601 straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 149 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 1671 straipsniu įstatymo projektų, 1 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/c7cb5400b00011e8aa33fe8f0fea665f/> [žiūrėta 2020 m. spalio 25 d.].

50 Nevera, A. ir Jurka. R. (2019). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Baudžiamoji teisė ir baudžiamojo proceso teisė. Teisė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16256/2019%20Teise_3.1._Nevera,%20Jurka.pdf?sequence=1 [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].

52 Ibid.

53 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 358.

redakcijoje, kuomet vietoj mirties bausmės atsirado galimybė asmenims skirti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę, teismų praktikoje susidarė situacija, kad pagal 1961 BK 105 str. sankcijoje numatyta mirties bausmė negalėjo būti taikoma. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016 teismas pateikė išaiškinimą dėl mirties bausmės pakeitimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos aspektų – „BK 49 straipsnio 4 dalyje nurodoma išimtinė teismo diskrecijos teisė spręsti dėl senaties taikymo ar netaikymo išnyko, išnykus pačiai išimtinai teisei atsirasti būtinai sąlygai, t. y. išnykus galimybei už atitinkamus nusikaltimus skirti mirties bausmę“, <...> „teisėjų kolegija pažymi, kad mirties bausmės pripažinimas prieštaraujančia Konstitucijai nesudaro prielaidų kalbėti apie švelnesnio tarpinio įstatymo atsiradimą“, <...> „Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriuo išspręstas mirties bausmės konstitucingumo klausimas, baudžiamosios teisės kontekste negali būti interpretuotinas kaip 1961 m. BK 105 straipsnio sankcijoje paliekantis tik terminuoto laisvės atėmimo bausmę“⁵⁴.

Apskritai kiekvienos bausmės bauginamojo poveikio sąlyga pirmiausiai yra ta, kad visuomenė, žinodama apie bausmės egzistavimą, turėtų aiškų savo saugumo supratimą, antra vertus, kad nusikaltėlis prieš padarydamas nusikaltimą atliktų nuostolio ir naudos analizę. Daugumos baudžiamosios teisės teoretikų teigimu, jei bauginamasis poveikis apskritai gali būti pasiektas, tai labai tikėtina, jog tai gali įvykti dėl nusikaltimo atskleidimo ir kaltininko nubaudymo tikimybės, tačiau ne dėl bausmės dydžio, tad kaip ir mirties atveju yra grįžtama prie būtinumo pasiekti optimalų nusikaltimų išaiškinimo ir skiriamų už juos bausmių griežtumo santykį⁵⁵. Nepaisant pozityvių baudžiamosios politikos posūkių, laisvės atėmimo iki gyvos galvos institutas per 20 metų buvo ne kartą kritikuojamas dėl šios bausmės tapatinimo su buvusia mirties bausme nenumatant galimybės bausmę pakeisti terminuotu laisvės atėmimu. Anot R. Drakšo, jei nustatant laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos, ji būtų suteikiama kaip alternatyvi bausmė – suteikiant jai laikinumo pobūdį, t. y. numatant nuteistajam lygtinio atleidimo nuo bausmės pirma laiko galimybę⁵⁶, institutas nebūtų kritikuojamas. Pagal EŽTT jurisprudenciją, įkalinimo, įskaitant įkalinimą iki gyvos galvos, vienu iš tikslų yra nuteistojo reabilitacija, t. y. nuteistojo per(si)auklėjimas. Todėl įkalinimas iki gyvos galvos su

54 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016

55 DRAKŠAS, R. (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą. Teisė, 48, p. 53. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document6.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].

56 *Ibid.*, p. 51.

Konvencijos 3 straipsniu suderinimas tik tol, kol esama teisėtų penologinių pagrindų, tokių kaip nubaudimas, atgrasymas, visuomenės apsauga ar rehabilitacija, jei kalintysis iki gyvos galvos jau nėra pavojingas visuomenei ir nėra (kitų) penologinių pagrindų jį toliau laikyti izoliuotą nuo visuomenės, jis turi būti paleistas į laisvę⁵⁷.

Verta pabrėžti, kad nors ir Lietuva ne kartą buvo kritikuojama EŽTT dėl Konvencijos 3 straipsnio pažeidimų, tačiau įstatymų leidėjai ir toliau laikėsi pozicijos, kad LR BK 51 straipsnyje numatyta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitinka minėto konvencijos straipsnio reikalavimus dėl galiojančio Prezidento malonės mechanizmo. EŽTT atlikta Lietuvos teisės ir jos pritaikomumo analizė parodė, kad toks manymas buvo klaidingas, nes iš 35 laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nuteistų ir Lietuvos Respublikos Prezidento malonės prašiusių asmenų ji buvo suteikta tik vienam asmeniui. Amnestijos tokiems asmenims Seimas netaikė niekuomet⁵⁸. Priimti BK, BPK ir BVK pakeitimai itin svarbūs laisvės atėmimo iki gyvos galvos institutui. Jei analizuojamas istorinis žingsnis nebūtų žengtas, Lietuva neišvengiamai būtų pripažinta kaip sistemiškai pažeidinėjanti EŽTK 3 straipsnį. Šios išvalgos daromos atsižvelgiant į tai, kad 2017 m. spalį EŽTT perdavė Lietuvos Respublikai dar 16 naujų peticijų (Dardanskis ir kiti prieš Lietuvą), kuriose asmenys taip pat skundėsi EŽTK 3 straipsnio pažeidimu dėl Lietuvos nacionalinės teisės aktuose nenumatytos realios galimybės siekti jiems paskirtos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sumažinimo sušvelninimo)⁵⁹.

Detaliau apžvelgiant LR BK 51 straipsnio 2 dalies pakeitimus, nustatytas ne trumpesni nei 5 metų ir ne ilgesnis nei 10 metų terminuoto laisvės atėmimo laikotarpis. Svarbu pabrėžti, kad terminuotos bausmės laikotarpį nulemia ne 54 straipsnio pagrindai, o specifiniai kriterijai – nuteistojo elgesio rizika, elgesys bausmės atlikimo metu, bausmės tikslai ir atliktos bausmės poveikis nuteistajam, nuteistojo atlyginimas ar pašalinimas reikšmingos padarytos žalos dalies ir išsipareigojimas ją visiškai atlyginti ar pašalinti. Tačiau šie pakeitimai kelia tam tikras priešpriešas, pavyzdžiui kriterijus visiškai pašalinti ar atlyginti padarytą žalą, nuteistajam, kurio turtinė padėtis to neleidžia įgyvendinti tarsi atima iš jo galimybę pasinaudoti įstatymo suteikiama bausmės pakeitimo galimybe. Tuo tarpu LR BVK 167¹ straipsnio 3 dalis nurodo,

57 Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugsėjo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-270-1020/2020.

58 Nevera, A, ir Jurka. R. (2019). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausmė. Baudžiamoji teisė ir baudžiamojo proceso teisė. *Teisė* [interaktyvus].

https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16256/2019%20Teise_3.1._Nevera,%20Jurka.pdf?sequence=1 [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.]. Prieiga per internetą:

59 *Ibid.*

kad svarstant bausmės pakeitimo klausimą, turi būti pateikti duomenys apie nusikaltimu padarytos žalos atlyginimą ar pašalinimą, įskaitant duomenis apie nuteistojo turėtas galimybes ją atlyginti ar pašalinti arba objektyvias priežastis, dėl kurių nusikaltimu padarytos žalos atlyginti ar pašalinti nebuvo įmanoma. Šio įstatymo nuostata leidžia manyti, kad nuteistojo turtinė padėtis nenulems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės pakeitimo terminuotu laisvės atėmimu.

Apibendrinant laisvės atėmimo iki gyvos galvos instituto raidą ir bausmės skyrimo pagrindus, galime daryti išvadą, kad ilgą laiką kritikuotas teisinis režimas – galiojusi mirties bausmė, įtvirtintas laisvės atėmimo iki gyvos galvos modelis su EŽTT konstatuotais ir kritikuojamais neefektyviais bausmės pakeitimo mechanizmais, įgyvendinus pakeitimus buvo itin svarbus ne tik nuteistiesiems, bet ir pačiai valstybei.

2.2. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos skyrimo sąlygos ir taisyklės

Teismas skirdamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę turi vadovautis bendrosiomis bausmių skyrimo taisyklėmis, kurios yra įtvirtintos baudžiamojo kodekso 54 straipsnyje. Pats bausmės skyrimas – tai toks procesas, kai teismas parenka konkrečią baudžiamajame įstatyme numatytą prievartos priemonę asmeniui, pripažintam kaltu konkretaus nusikaltimo padarymu⁶⁰. Tam, kad procesas būtų efektyvus, jis turi atitikti tam tikrus reikalavimus, kurie teisinėje literatūroje aiškinami taip:

1. Turi būti bausmių sąrašas, kuriame turi būti numatytos visos bausmės. Teismas negali skirti tokių poveikio priemonių, kurių nėra bausmių sąrašė ir negali sugalvoti savo bausmių.

2. Sąrašas turi būti nuoseklus – turi būti įvairaus pobūdžio ir įvairių pagal griežtumą bausmių. Taip pat, sąrašė bausmės turi būti išdėstomos pagal tam tikrą principą – arba nuo švelniausios iki griežčiausios, arba priešingai. Tuo atveju, kai bausmės turi būti keičiamos, galima keisti tik vieną į kitą šalia sistemoje esančią bausmę⁶¹.

Bausmės skyrimas teismo baigiamajame akte turi būti pagrįstas teisiniais argumentais, leidžiančiais suprasti, kodėl buvo parinkta būtent tokia bausmės rūšis ir dydis, todėl bendrieji bausmės skyrimo pagrindai yra viena iš svarbiausių teisėto, pagrįsto ir teisingo nubaudimo garantijų⁶². Galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas pateikia bendruosius bausmių skyrimo pradmenis formuodamas nuostatą, kad teisinga yra tik tokia bausmė, kuri yra griežtai individualizuota atsižvelgiant į padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą bei kaltininko asmenybę⁶³. Teismai įgyvendindami šią nuostatą vadovaujasi pagrindiniais bausmių skyrimo kriterijais ir taisyklėmis: 1) bausmė skiriama pagal specialiosios dalies straipsnio, numatančio atsakomybę už padarytą nusikalstamą veiką sankciją; 2) skiriant bausmę laikomasi BK bendrosios dalies nuostatų; 3) teismui būtina atsižvelgti į:

60 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 387.

61 Ibid, p. 355.

62 Lietuvos teismai. Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? - Lietuvos teismai [žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.].

63 ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 389.

- Padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo laipsnį;
- Kaltės formą ir rūšį;
- Nusikaltimo veikos stadiją;
- Kaltininko asmenybę;
- Asmens kaip bendrininko dalyvavimo darant nusikalstamą veiką formą ir rūšį;
- Atsakomybę lengvinančias bei sunkinančias aplinkybes;
- Nusikalstama veika padarytą žalą;

4) jei straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas, vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę.

Teismas, skirdamas bausmę konkrečioje byloje, turi atsižvelgti į visus anksčiau nurodytus ir įstatyme išvardytus reikalavimus. Taip pat pažymėtina, kad teismų praktikoje laikomasi nuomonės, kad, individualizuojant bausmę, visoms šioms aplinkybėms turi būti skiriama vienoda teisinė reikšmė, nė vienai iš jų neturi būti suteikiama išskirtinė dominuojanti reikšmė⁶⁴.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad individualizuota bausmė negali būti nei per švelni, nei per griežta, tačiau teismų praktikoje bausmių skyrimo pagrindai interpretuojami dvejopai – kuomet žemesnių instancijų teismai netinkamai vadovaujasi ir neįvertina Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse bausmių skyrimo normoje esančių privalomų nuostatų ir skiria per švelnias arba per griežtas bausmes. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2006, Apeliacinės instancijos teismas neatsižvelgė į BK 54 straipsnio 2 dalies nuostatas, paskyrė A. A. per švelnią, bausmės paskirties neatitinkančią, teisingumo principui prieštaraujančią bausmę, nepagrįstai pasirinko bausmių subendrinimo būdą. Teismas netinkamai įvertino padarytų nusikaltimų pavojingumą, nevertino jos asmenybės. Skirdamas bausmę A. A. už R. N. nužudymą, teismas privalėjo vertinti byloje nustatytas aplinkybes, t. y. tai, kad šis nusikaltimas buvo iš anksto apgalvotas, jam buvo ruošiamasi, iš anksto buvo dingsties ir iš esmės dėl žemų paskatų (keršto). Šių aplinkybių neįvertinimas reiškia, kad

⁶⁴ Lietuvos teismai. Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? [interaktyvus]. Prieiga per internetą: Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? - Lietuvos teismai [žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.].

skiriant bausmę A. A. už R. N. nužudymą, nebuvo reikiamai įvertintas jos padaryto parinkti nusikaltimo įrankiai, apgalvotas slėpimosi planas, kad ruošiantis šiam nusikaltimui buvo padarytas kitas nusikaltimas, kad labai sunkus nusikaltimas padarytas dėl menkavertės nusikaltimo pavojingumo laipsnis, o tuo pačiu – netinkamai pritaikyta BK 54 straipsnio 2 dalis⁶⁵. Atkreiptinas dėmesys, kad bausmės skyrimas yra pirmosios instancijos teismo diskrecinė teisė, o apeliacinės instancijos teismas bausmę sušvelninti ar pagriežtinti gali tik tada, kai pirmosios instancijos teismas neįvertino visų bausmės individualizavimui reikšmingų aplinkybių ar jas įvertino netinkamai ir paskyrė aiškiai per griežtą ar aiškiai per švelnią bausmę.

Buvęs Lukiškių tardymo izoliatoriaus – kalėjimo direktoriaus pavaduotojas J. Malaškevičius yra teigęs, kad teismas, skirdamas bausmę, tinkamai jos neindividualizuoja. Praktika rodo, kad pirmiausia yra vertinamas nusikaltimo sunkumas, įvertinamos lengvinančios ir sunkinančios aplinkybės, tačiau į patį žmogų – individą, įstatymas nekreipia dėmesio. Teisėjai neatsižvelgia į moralines, dvasines, socialines nusikaltusio asmens savybes⁶⁶. Su šiuo teiginiu galime nesutikti, kadangi LAT priimdamas sprendimus kaltinamojo asmenybę vertina itin griežtai, pavyzdžiui baudžiamojoje byloje Nr. 2K-314-696/2015 LAT nurodo, kad „nusikaltimai daromi atvirai, nukentėjusiųjų akivaizdoje, sukeltiant jiems baimę, dvasines kančias, išbalansuojant ilgam laikui jų psichinę būseną; nusikaltimai, ypač nužudymas, padaryti paminant elementarų žmogiškumą, kas rodo didelį pavojingumą visuomenei; daug kartų teistas už tyčinius nusikaltimus; daromi vis sunkesni nusikaltimai“, <...> „Aplinkybė, kad kasatorius daug kartų teistas už tyčinius nusikaltimus, tarp jų ir smurtinius, ne vieną kartą atlikinėjęs bausmę laisvės atėmimo įstaigose ir iš to nepadarė išvadų, imdamas daryti vis sunkesnius nusikaltimus, sudaro pagrindą išvadai, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra tinkama atsižvelgiant į bausmės paskirtį“⁶⁷. Kitoje byloje Nr. 2K-184-746/2016 J.J. nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme įvertintus, kad „nusikaltimas padarytas tiesiogine konkretizuota tyčia, šaltakraujiškai – bejėgiška nukentėjusiosios būklė, itin žiauriai ir siekiant nuslėpti kitus nusikaltimus; nusikaltimas padarytas dėl žemų paskatų ir sukėlė itin skaudžias pasekmes – nepilnametės E. D. mirtį; J. J.

65 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2006

66 Bernardinai. Jonas Malaškevičius: „Bausmių sistemai reikia pokyčių“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2010-06-09-jonas-malaskевичius-turime-saugoti-kiekviena-zmogu/> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

67 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-314-696/2015

dėl padaryto nusikaltimo neatgailavo; nusikalstamą veiką jis padarė turėdamas teistumą už anksčiau padarytą nusikalstamą veiką, t. y. būdamas recidyvistas; po nusikalstamos veikos padarymo jis teistas už smurtinio pobūdžio nusikaltimo padarymą; praeityje jis taip pat buvo teistas už nusikalstamų veikų padarymą ir baustas administracine tvarka; J. J. nusikalstamos veikos padarymo metu nedirbo, nebuvo registruotas darbo biržoje, apibūdinamas neigiamai; nusikaltimą jis padarė bendrininkų grupė kaip bendravykdytojas, taip pat būdamas apsvaigęs nuo alkoholio, narkotinių bei psichotropinių medžiagų“, <...> „tik tokios bausmės rūšies paskyrimas, [...], leis pasiekti bausmių skyrimo tikslus; nuteistasis J. J. „nebuvo naudingas visuomenei, gyveno antivisuomeniškai, teistas už vagystes, viešosios tvarkos sutrikdymus ir kt.“, nusikaltimus padarė pamindamas elementarų žmogiškumą, jų padarymo aplinkybės rodo didelį nusikalstamų veikų pavojingumą, o jį patį apibūdina kaip itin cinišką, žiaurų ir visiškai abejingą kito žmogaus išgyvenimams bei gyvybei“⁶⁸. Vertindami kaltininko asmenybę teismai turi įvertinti ne tik aplinkybes, apibūdinančias kaltininką iki nužudymo padarymo (ankstesni teistumai, administracinės nuobaudos, vertybinė orientacija ir kt.), bet ir aplinkybes, apibūdinančias kaltininko elgesį nužudymo darymo metu bei po jo padarymo⁶⁹. Teismai tik įvertinę LR BK 54 str. 2. d. bausmės skyrimui reikšmingų aplinkybių visumą (tame tarpe ir minimą kaltinamojo asmenybę), nepažeisdami LR BK 41 str. 2 d. nuostatų priima motyvuotą sprendimą skirti griežčiausią bausmę.

Analizuojant pagrindines bausmės paskyrimo sąlygas bei taisykles, svarbi bausmės skyrimo sąlyga nurodoma LR BK 54 straipsnio 3 dalyje - „jei straipsnio sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas aiškiai prieštarautų teisingumo principui, teismas vadovaudamasis bausmės paskirtimi, gali motyvuotai paskirti švelnesnę bausmę“. Šis principas naujajame kodekse priskiriamas prie bausmės skyrimo pagrindų ir skatina siekti vienodos baudžiamosios politikos, kad už analogiškas veikas, panašioms asmenybėms teismai skirtų tokias pačias bausmes, neatsižvelgiant į tai, kuriame teisme priimamas sprendimas⁷⁰. Taigi jei teismas mato, kad sankcijoje numatytos bausmės paskyrimas reikš neteisingą nubaudimą, teisingumo vardan sankcijoje numatyta minimali riba, arba paskirti net ir kitą švelnesnę bausmės rūšį.

68 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gegužės 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-184-746/2016

69 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-452/2012

70 PIESLIAKAS, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 104.

Atkreiptinas dėmesys, kad įstatymas nesuteikia teismui teisės padaryti priešingai – paskirti griežtesnę bausmę, negu numatyta sankcijoje, nors būna atvejų, kai teisingos bausmės paskyrimas reikalautų peržengti sankcijos ribas ir paskirti griežtesnę bausmę⁷¹.

Reziumuojant teisinėje sistemoje įtvirtintas nuostatas, galime teigti, kad bendrieji bausmės skyrimo pagrindai yra viena iš svarbiausių teisėto, pagrįsto ir teisingo nubaudimo garantijų⁷², o baudžiamasis kodeksas suteikia pakankamai galimybių kiekvienoje byloje paskirti teisingą bausmę, t. y. tinkamai individualizuoti bausmes⁷³.

71 PIESLIAKAS, V. (2008). Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 11(113), p. 7-15. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

Lietuvos teismai. *Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? - Lietuvos teismai](#) [žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.].

73 PIESLIAKAS, V. (2008). Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 11(113), p. 7-15. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

2.3. Užsienio šalyse taikomos bausmės iki gyvos galvos paskyrimo sąlygos (Vokietija, Prancūzija, Jungtinės Amerikos valstijos, Rusija)

Pagal Vokietijos baudžiamojo kodekso 38 straipsnį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė laikytina terminuoto laisvės atėmimo išimtimi, kai jos trukmė neribojama: „Laisvės atėmimo bausmė yra terminuota, jei įstatymas nenumato laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės“ (Vokietijos BK 38 str. 1 d.)⁷⁴. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė Vokietijos baudžiamajame kodekse numatyta tik už nusikalstamas veikas, susijusias su nužudymu esant sunkinančioms aplinkybėms arba sunkius nusikaltimus, sukėlusius nukentėjusiojo mirtį: nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 211 str.), ypatingai sunkus nužudymas (BK 212 str. 2 d.), genocidas (TT BK 6 str.), nusikaltimai žmoniškumui (BK 7 str. 1 d. 1 ir 2 p.), karo nusikaltimai prieš asmenis (TT BK 8 str. 1 d. 1 p.), seksualinis vaiko išnaudojimas, sukėles mirtį (BK 176b str.), seksualinis prievartavimas ir/arba išžaginimas, sukėles mirtį (BK 178 str.), plėšimas/turto prievartavimas, sukėles mirtį (BK 251 str.) ir kt. Už pirmuosius 5 nusikaltimus laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra vienintelė sankcijoje numatyta bausmė. Pagal Vokietijos BK 54 str. 2 dalį laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė negali būti skiriama subendrinus kelias terminuotas laisvės atėmimo bausmes⁷⁵.

Skiriant griežčiausią bausmę, Vokietijos baudžiamasis kodeksas numato pagrindines nuostatas, kurias teisėjai privalo įvertinti:

1. Nusikaltėlio motyvai ir tikslai, ypač rasistiniai, ksenofobiniai ar kiti, liudijantys panieką žmonijai;
2. Pažeidimo laipsnis – pavojingumas;
3. Nusikalstamos veikos padariniai;
4. Ankstesnė nusikaltėlio teisinė istorija – asmeninė ir finansinė padėtis;
5. Nusikaltėlio elgesys po nusikaltimo padarymo, ypač pastangos atlyginti žalą, susitaikyti su auka;
6. Nusikalstamoje veikoje atsispindintis nusikaltėlio požiūris⁷⁶.

74 BIKELIS, S.; ir SAKALAUSKAS, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: Tarptautiniai standartai užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai, 4(62), p. 36. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2008-4-bikelis-sakalauskas.pdf> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

75 Ibid, p. 36.

76 German Criminal Code (1998). Federal Law Gazette I, p. 3322 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html

Vokietijos Konstitucinis teismas ne kartą yra pabrėžęs, kad humanišką laisvės atėmimo iki gyvos galvos vykdymą galima užtikrinti tik tuo atveju, jei nuteistasis nusikaltėlis turi konkrečią ir iš esmės pasiekiamą galimybę vėliau atgauti laisvę⁷⁷, todėl numatyti šios bausmės skyrimo pagrindai, pagal Vokietijos baudžiamąjį kodeksą, turi būti peržiūrėti praėjus 15 metų paskirtos laisvės atėmimo bausmės.

Rusijos Federacijoje, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra netaikoma asmenims iki 18 metų ir sulaukusiems 65 metų iki teismo sprendimo priėmimo⁷⁸. Teismas, skirdamas bausmę, atsižvelgia į:

1. Nusikaltimo socialinio pavojingumo laipsnį ir nuteistojo asmenybę;
2. Lengvinančias ir sunkinančias aplinkybes;
3. Paskirtos bausmės įtaką nuteistajam;
4. Nuteistojo rehabilitaciją ir šeimos gyvenimo sąlygas⁷⁹.

Šioje šalyje taip pat galioja galimybė atlikus numatytą bausmės terminą, kreiptis į teismą dėl lygtinio paleidimo. Numatytas terminas – 25 metai.

Pagal Prancūzijoje galiojančią baudžiamąją teisinę sistemą, nuteistieji laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, priklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, kalėjimuose turi praleisti nuo 18-22 metų, kad būtų svarstomas jų lygtinis paleidimas⁸⁰.

Jungtinės Amerikos Valstijos iš visų analizuojamų šalių labiausiai išsiskiria galiojančia teisine sistema bei bausmių skyrimo pagrindais. 2020 metais, Jungtinėse Amerikos Valstijose Koloradas panaikino mirties bausmę ir tapo 22-ąja tai padariusia valstija⁸¹. Pagal statistinių tyrimų departamento duomenis, Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo 2014 metų iki 2020 metų buvo įvykdytos net 7 mirties bausmės iš kurių net 3 Teksase ir likusios Džordžijoje, Misūryje,

77 Human and Constitutional Rights in Germany (1977), 45 BVerfGE 187 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrcr.org/safrica/dignity/45bverfge187.html> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 2 d.].

78 Russian Federation Criminal Code (1996), No. 63-Fz. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf

79 Ibid.

80 Wikipedia. Life imprisonment In France [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_in_France [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

81 U.S. News. Colorado abolishes the death penalty [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.nbcnews.com/news/us-news/colorado-abolishes-death-penalty-n1167231> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

Alabamoje bei Tenesyje⁸².

Jungtinių Amerikos Valstijų baudžiamoji teisė skirtingose valstijose skiriasi, todėl analizuoti Jungtines Amerikos Valstijas kaip vienetą yra sudėtinga. Šalyje bausmių skyrimui nuo 1984 metų Kongresas įsteigė „Nuosprendžių komisiją“⁸³ – nepriklausomą agentūrą, kurios tikslas sumažinti nuosprendžių skirtumus ir skatinti nuosprendžių skaidrumą. Komisija konkrečiai numato įkalinimą iki gyvos galvos už tokias veikas – pirmojo laipsnio žmogžudystės susijusios su tyčiniu asmens nužudymu, valstybės išdavystė, nusikaltimai susiję su šaunamaisiais, branduoliniais, cheminiais ar biologiniais ginklais, vaikų pornografija, prekyba narkotikais, turto prievartavimas, reketas ir kt.⁸⁴. Skiriant bausmes, teismai atsižvelgia į septynis veiksnius:

1. Nusikalstamos veikos pobūdį ir aplinkybes;
2. Ar paskirta bausmė atspindi keturis pagrindinius nuosprendžio tikslus – atpildas, atgrasymas, neveiksnumas ir rehabilitacija;
3. Ar yra privalomas minimalus įkalinimo terminas, reikalingas bandomasis laikotarpis;
4. Nustatytų bausmių diapazonas – bausmių skyrimo ir taikymo gairės;
5. Paskelbti visi atitinkami pareiškimai;
6. Nepagrįstos bausmės vengimas, panašių kaltinamųjų ir jų elgesio bausmės;
7. Žalos atlyginimas nukentėjusiesiems⁸⁵.

Analizuojant pasirinktas šalis, darytina bendra išvada, kad visos šalys turi bendrų principų ir nuostatų skiriant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes, tačiau sudėtingiausia teisinė sistema išlieka Jungtinėse Amerikos Valstijose vien dėl to, kad kiekvienoje valstijoje reglamentuojama skirtingai.

82 Statista. Number of executions in the United States from 2014 to 2020, by state [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/statistics/271100/number-of-executions-in-the-us/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

83 United States Sentencing commission (2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ussc.gov/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

84 United States Sentencing Commission (2015). Life Sentences in the Federal System. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

85 United States Sentencing Commission (2015). Federal Sentencing: The Basics. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/201510_fed-sentencing-basics.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

III. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymas

3.1. Bendrieji bausmių vykdymo principai pagal bausmių vykdymo kodeksą

Lietuvoje laisvės atėmimo bausmė pirmą kartą buvo paminėta Pirmajame Lietuvos Statute (1529 m.). Nei šiame, nei Antrajame Lietuvos Statute (1566 m.) nebuvo reglamentuota laisvės atėmimo bausmės vykdymo tvarka⁸⁶. Pirmųjų žinių apie bausmių vykdymą randama III Statute (1588 m.), kuriame laisvės atėmimo bausmė paminėta net 45 kartus⁸⁷. Pati bausmių vykdymo teisė turi savo prigimtine paskirtį – tikslus, dėl kurių ji yra kuriama ir egzistuoja⁸⁸. Pasak G. Švedo, bendriausia prasme, bausmių vykdymo paskirtis yra reglamentuoti visų bausmių, numatytų baudžiamuosiuose įstatymuose (tame tarpe ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos) – vykdymo ir atlikimo tvarką, sąlygas ir principus⁸⁹. Bausmių vykdymo teisėje, principai yra pamatinės vertybės ir nuostatos, kuriomis yra grindžiamas pats bausmių vykdymas. Bausmių vykdymo kodeksas išskiria šiuos bendruosius ir specialiuosius principus:

1. Teisėtumo principas (bendrasis);
2. Nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas (bendrasis);
3. Humanizmo principas (bendrasis);
4. Bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo nuteistųjų pataisos procese principas (specialusis);
5. Teisingo ir progresyvaus bausmių atlikimo principas (specialusis)⁹⁰.

Teisėtumo principas yra pats universaliausias principas, kuris iš esmės reiškia, kad nuteistajam galima viskas, ko nedraudžia įstatymas⁹¹. Šiuo principu yra numatoma, kad nuteistųjų teises ir laisves apriboti gali tik Lietuvos Respublikos įstatymai – ne tik bausmių vykdymo kodeksas, bet ir kitų teisės šakų įstatymai. Šis principas gali būti įgyvendinamas įvairiais būdais: 1) nustatant konkretų draudimą; 2) nustatant konkrečią pareigą; 3) nustatant bendro pobūdžio pareigą (arba draudimą), pavyzdžiui, pareigą nuteistiesiems laisvės atėmimu,

⁸⁶ Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Laisvės atėmimo bausmė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/laisves-atemimo-bausme-24991> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

⁸⁷ ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 46.

⁸⁸ *Ibid*, p. 57.

⁸⁹ *Ibid*, p. 57.

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084.

⁹¹ ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 111.

laikytis nustatytos pataisos įstaigų tvarkos. Teisėtumo principas nulemia ir bausmes vykdančių institucijų, įstaigų ir pareigūnų veiklos ir sprendimų teisėtumo priežiūrą bei atsakomybę, pavyzdžiui, nuteistųjų teisė paduoti skundus tiek dėl bausmę vykdančios institucijos, tiek dėl pareigūno veiksmų ar sprendimų. Tokie nuteistųjų, tame tarpe ir laisvės atėmimu iki gyvos galvos skundai netikrinami (necenzūruojami)⁹².

Humanizmo principas nustato, kad vykdant bausmes neturi būti siekiama žmogaus kankinti, žiauriai su juo elgtis arba žeminti jo orumą. Europos tarybos komisija savo rekomendacijos akcentuoja, kad „kaliniai vėliau gali tapti daug mažiau pavojingais ne tik dėl praėjusio ilgo bausmės termino, bet ir tikslinių intervencijų bei humaniško elgesio dėka“⁹³. Reikia pabrėžti, kad kankinimu ar kitokiu nežmonišku elgesiu nepripažįstamas skausmas ar kančios, kurios kyla dėl teisėtų sankcijų ar yra tų sankcijų neatskiriama dalis⁹⁴.

Nuteistųjų lygybės taikant bausmių vykdymo įstatymus principas nustato, kad taikant bausmių vykdymo įstatymus turi būti vadovaujama taisykle, jog visi nuteistieji lygūs, nepaisant jų kilmės, lyties, socialinės ar turtinės padėties ir kita⁹⁵. Šis principas savo prigimtimi yra siejamas su Lietuvos Respublikos Konstitucijoje patvirtintomis nuostatomis - „Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs“⁹⁶. Principu vykdant bausmes pagal Lietuvos Respublikos bausmių kodeksą siekiama panaikinti bet kokią diskriminaciją – tiek tiesioginę, kuri apibrėžiamą kaip „*ne toks palankus asmens traktavimas dėl lyties, negu panašiomis aplinkybėmis yra, buvo ar būtų traktuojamas kitas asmuo*“, tiek netiesioginę diskriminaciją - „*veikimas ar neveikimas, teisės norma, vertinimo kriterijus ar praktika, kurie formaliai yra vienodi moterims ir vyrams, bet juos įgyvendinant ar taikant vienos lyties asmenys gali patekti ar patenka į tam tikrą mažiau palankią padėtį negu kitos lyties asmenys, nebent šį veikimą ar neveikimą, teisės normą, vertinimo kriterijų ar praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis*“⁹⁷.

92 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 112.

93 Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 6. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 116.

Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084.

96 Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014, p. 29.

97 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 118.

Bausmių vykdymo individualizavimo ir visuomenės dalyvavimo pataisant nuteistuosius principas priskiriamas prie specialiųjų bausmių vykdymo principų, kadangi jis būdingas tik bausmių vykdymo teisei. Analizuojant bausmių skyrimo pagrindus, bausmės individualizavimas atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse patvirtintas nuostatas yra vienas iš svarbiausių teismo uždavinių. Šiuo atveju bausmių vykdymo individualizavimo svarba pasireiškia tuo, kad tik tinkamai individualizavus skiriamą bausmę galima klasifikuoti pačius nuteistuosius – į vieną grupę surinkti panašius savo asmeninėmis savybėmis ir poreikiais asmenis, kad būtų galima veiksmingai taikyti grupines ir individualias pataisos priemones vykdant bausmes⁹⁸. Visuomenės dalyvavimas pataisant nuteistuosius svarbus dėl kelių aspektų: 1) juo užtikrinamas nenutrūkstamas nuteistųjų ryšys su visuomene; 2) visuomenės grupės bausmių vykdymo procese užsiima tokia veikla, kurios valstybė nėra pajėgi įgyvendinti, pavyzdžiui, nuteistųjų švietimas ir profesinis mokymas, socialinė pagalba atlikusiems bausmę ir pan.; 3) visuomenės grupės, dalyvaudamos nuteistųjų procese, atlieka svarbiausią funkciją – visuomeninę bausmes vykdančių institucijų ir pareigūnų veiklos kontrolę⁹⁹.

Teisingo ir progresyvaus bausmės atlikimo principas, nustato, kad atsižvelgiant į jų elgesį bausmės atlikimo metu, nustatytų pareigų ir draudimų laikymąsi, požiūrį į darbą ir mokymąsi, reagavimą į psichologinį poveikį ir socialinės reabilitacijos priemones, Baudžiamojo kodekso, Baudžiamojo proceso kodekso ir šio Kodekso nustatyta tvarka gali būti švelninama arba griežtinama¹⁰⁰. Bausmės vykdymo švelninimas turėtų būti nuoseklus – pradėdant nuo mažiau reikšmingų paskatinimo priemonių, tokių kaip padėka, teisės vieną kartą papildomai paskambinti telefonu, papildomų pasimatymų suteikimas, o vėliau – reikšmingesnių paskatinimo priemonių, kurios numatytos bausmių vykdymo įstatymuose – nagrinėjamos temos požiūriu – lygtinis paleidimas iš laisvės atėmimo vietos¹⁰¹. Bausmių griežtinimas taip pat turi vykti vadovaujantis analogišku nuoseklumo ir laipsniškumo principu.

98 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 124.

99 *Ibid*, p. 124.

100 Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084.

101 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 122.

3.2. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos teisinė padėtis – nuteistųjų teisės ir pareigos

Teisės teorijoje ir konstitucinėje teisėje išskiriamos trys asmenybės teisinės padėties rūšys – bendroji asmens (piliečio arba užsieniečio), specialioji tam tikros asmenų grupės bei individuali konkretaus asmens grupė. Nuteistojo teisinė padėtis apibrėžiama kaip subjektyvios teisės, laisvės ir pareigos, kurias įgyja nuteistasis asmuo įsiteisėjus apkaltinamajam teismo nuosprendžiui, kuriuo paskirta bausmė¹⁰². Specialiosios nuteistųjų teisinės padėties pagrindą sudaro bendroji asmens teisinė padėtis, nes nuteistajam išlieka visos bendrosios teisės ir pareigos, kurių neriboja paskirta bausmė, tuo tarpu specialioji nuteistųjų teisinė padėtis lemia, kad nuteistieji bausmės atlikimo metu įgyja naujų, specialiųjų teisių bei pareigų, kurių neturi nenuteisti asmenys, pavyzdžiui teisė į trumpalaikį pasimatymą su giminaičiais. Tokia specialioji teisė galioja tik arešto, laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis nubaustiems nuteistiesiems¹⁰³.

Prie bendrųjų nuteistųjų teisių priskiriamos šios teisės: teisė gauti rašytinę informaciją apie bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas; teisė kreiptis su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais į bausmės vykdymo ar kitų valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ar tarptautines institucijas; gauti medicinos bei teisinę pagalbą¹⁰⁴. Pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksą, nuteistiesiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė yra numatytos specialiosios teisės (LR BVK 92-103 str. ir 106-109 str.) ir specialiosios pareigos (LR BKV 110 str.)¹⁰⁵. Nuteistųjų teisė kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus, nevyriausybinės organizacijas ir tarptautines institucijas su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais (LR BVK 100 str.), pagal Europos kalėjimų taisyklių 70 punktą negali būti varžoma, t. y. – kaliniai negali būti baudžiami už prašymus ar skundus¹⁰⁶. Bausmių vykdymo įstatymas nuteistųjų kreipimosi teisės neriboja, tačiau gali nustatyti tam tikrą tvarką, pavyzdžiui (BVK 100 straipsnio 5 dalis) „Nuteistiesiems draudžiama siųsti

102 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 297.

103 *Ibid.*, p. 298.

104 Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.

105 *Ibid.*

106 *Ibid.*

anoniminius ar kolektyvinius skundus valstybės ir savivaldybių institucijoms ir pareigūnams“, arba 6 dalis - „draudžiama kreiptis į valstybės ir savivaldybių institucijų pareigūnus ir tarnautojus bei nevyriausybinės organizacijas su pasiūlymais, prašymais (pareiškimais), peticijomis ir skundais kitų nuteistųjų vardu arba ne per pataisos įstaigos administraciją“¹⁰⁷.

Analizuojant nuteistųjų specialiąją teisę susirašinėti, byloje Valašinas prieš Lietuvą, buvo nustatyta, kad pareiškėjo laišakai Konvencijos institucijoms ir iš jų būdavo atplėšiami ir pareiškėjui nebūdavo leidžiama pasilikti jam adresuotų laiškų. Taip buvo ribojama Konvencijos 8 straipsnyje numatyta pareiškėjo teisė į susirašinėjimo slaptumą¹⁰⁸. Nuo 2015 m. nuteistiesiems suteikta susirašinėjimo teisė numato išlygą, kad nuteistųjų gaunami ir siunčiami laišakai pataisos įstaigos direktoriaus nutarimu arba teismo (teisėjo) nutartimi gali būti tikrinami¹⁰⁹.

Analizuojant kitą specialiąją teisę (kuri taip pat numatyti prie bendrųjų teisių) – teisė gauti teisinę pagalbą (BVK 101 straipsnis) priklauso nuo to, kokią bausmę atlieka nuteistasis. Šios teisės įgyvendinimas turi ypatumų tik nuteistiesiems, atliekantiems arešto, laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmes. Visų pirma, advokatas pas nuteistą gali apsilankyti tik pateikęs juridinės konsultacijos orderį; antra – apsilankymų skaičius pas nuteistuosius neribojamas; trečia - susitikimai su advokatu ir skambinimas jam į pasimatymų ir skambinimo skaičių neįskaitomi; ketvirta – susitikimai vyksta nedalyvaujant pataisos įstaigos administracijos atstovams, tačiau advokato ir nuteistojo pageidavimu susitikime gali dalyvauti ir pataisos administracijos atstovas; ir penkta - kiekvienas susitikimas su advokatu vyksta pataisos įstaigos administracijos nustatytu laiku ir negali tęstis ilgiau kaip aštuonias valandas¹¹⁰.

Nukrypstant ir prie bendrųjų nuteistųjų teisių, tokių kaip teisė gauti medicininę pagalbą, verta paminėti, kad byloje Mironovas ir kiti prieš Lietuvą, Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad pareiškėjas buvo laikomas perpildytose palatose, pacientas buvo priverstas prausti duše su kitais pacientais, sergančiais atviromis tuberkuliozės bei psichinėmis ligomis ir visa tai prieštarauja nacionaliniams teisės aktams. Teismas pripažino,

107 Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741, 100 str.

108 *Valašinas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 44558/98 [2001-07-24]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 7 d.].

109 Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741, 99 str.

110 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 316.

kad tokios sąlygos yra mažų mažiausiai žeminančios orumą, ypač sveikatos srityje¹¹¹.

Vertinant nuteistųjų teisinę padėtį per pareigų prizmę, pirmiausia įstatymas numato, kad nuteistųjų asmenų teisių bei laisvių apribojimus ir nuteistųjų pareigas nustato tik Lietuvos Respublikos įstatymai. Nuteistojo elgesį gali suvaržyti tik draudimas arba pareiga, vadinasi, pagal šį principą nuteistajam leistina viskas, ko nedraudžia arba neįpareigoja įstatymas¹¹², pavyzdžiui pagal specialiąsias pareigas, vartoti alkoholinius gėrimus uždrausta tik nuteistiesiems bausmėmis, susijusiomis su laisvės atėmimu¹¹³.

Siekiant tinkamai įvertinti nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę nuteistųjų teisinę padėtį, pažymėtinas itin dažnas numatytų teisių kritikavimas. Lietuvoje iki 2019 metų daugiausiai dėmesio sulaukdavo galimybės siekti paskirtos įkalinimo iki gyvos galvos sumažinimo galimybės nebuvimas. Toks nuteistųjų prigimtinių teisių pažeidimas ne kartą buvo sprendžiamas Europos Žmogaus Teisių Teisme. Viena žymiausių bylų - *Matiošaitis ir 7 kiti prieš Lietuvą*, kurioje buvo nustatytas kankinimą uždraudžiančio Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 str. pažeidimas dėl to, kad Lietuvos teisėjai nuteistiesiems iki gyvos galvos neužtikrina veiksmingos galimybės kreiptis dėl bausmės sušvelninimo. Teismas mano, kad net tie labiausiai pasibjaurėtinus ir baisiausius nusikaltimus įvykdę asmenys vis tiek išsaugo savo esminį žmogiškumą ir gebėjimą keistis. Nors jų laisvės bausmės yra ilgos ir pelnytos, jie išsaugo teisę turėti viltį, kad vieną dieną jie išpirks savo kaltes. Šios vilties iš jų negalima atimti. Atėmus iš jų viltį, būtų paneigtas esminis jų žmogiškumo aspektas ir tai prilygtų pažeminimui¹¹⁴.

Analizuojant nuteistųjų padėtį pagal Europos tarybos rekomendacijas, vienas iš itin dažnai minimų kriterijų, kurį analizuoja kankinimų prevencijos komitetas yra bendras gyvenimo lygis įkalinimo įstaigose, kurį taip pat apsprendžia kalinių ir darbuotojų santykių būklė. Nuteistųjų teisinės padėties kertiniu akmeniu laikomas humaniško personalo parinkimas, kuris žino kaip reikia formuoti savo santykius su kaliniais, ko pasekoje žymiai

111 *Mironovas ir kiti vs. Lietuva* [EŽTT], Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 [2016-05-02]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/MIRONOVAS_ir_kiti_2015_sprendimas_FINAL.pdf

112 ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 300.

113 Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741, 110 str.

114 *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13 [2017-05-23]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/MATIOSAITIS_2017_sprendimas.pdf

mažėja smurto atvejų ir netinkamo elgesio kalinių atžvilgiu¹¹⁵.

Europos Tarybos nuomone, elgesį su laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistais kaliniais apibrėžiantys tikslai ir principai, suformuoti Ministrų komiteto Rekomendacijoje Rec (2003) 23 dėl kalinimo įstaigų administracijos pasirengimo organizuoti kalinimą iki gyvos galvos, turi apimti tokius principus:

1. Individualumo principas: kiekviena kalėjimo iki gyvos galvos bausmė turi remtis individualiu bausmės atlikimo planu, parengtu atsižvelgiant į kalinio poreikius ir rizikos veiksnius;

2. Normalumo principas: iki gyvos galvos kalėti nuteistiems kaliniams, kaip ir visiems kaliniams, turėtų būti taikomi tik tie apribojimai, kurie yra būtini siekiant užtikrinti jų saugų ir sklandų kalinimą;

3. Atsakingumo principas: iki gyvos galvos nuteistiems kaliniams turėtų būti suteikta galimybė imtis asmeninės atsakomybės kasdieniniame kalėjimo gyvenime, įskaitant bausmės atlikimo plano sudarymą;

4. Saugumo ir saugos principas: reikėtų aiškiai atskirti iki gyvos galvos kalėti nuteistų kalinių galimai keliamą pavojų visuomenei ir jų galimai keliamą pavojų kalėjimo darbuotojams ar lankytojams;

5. Neatskyrimo principas: kalėti iki gyvos galvos nubausti kaliniai neturėtų būti laikomi atskirai vien pagal bausmės pobūdį. Jiems turėtų būti leidžiama bendrauti su kitais kaliniais atsižvelgiant į visus aktualius veiksnius apimantį rizikos vertinimą;

6. Pažangos principas: iki gyvos galvos kalėti nuteistus kalinius reikėtų skatinti ir sudaryti jiems galimybę atliekant bausmę siekti geresnių kalinimo sąlygų ir švelnesnio režimo, atsižvelgiant į jų individualų elgesį, dalyvavimą įvairiose programose ir bendradarbiavimą su darbuotojais bei kitais kaliniais¹¹⁶.

Analizuojant minėtą individualumo ir atsakingumo principą pagal Lietuvoje galiojančią teisinę sistemą, nors 2015 m. viduryje buvo įstatymiškai numatytas privalomas socialinės rehabilitacijos atliekant bausmę planavimas (LR bausmių vykdymo kodekso 137¹

115 Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 2. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

116 *Ibid*, p. 5.

str.), praktikoje jis mažai ką pakeitė. Didžiąją dalį kalinių individualūs bausmės atlikimo planai nėra sudaryti, o juos sudarant mažai ką ten galima įrašyti: trūksta finansavimo, kompetentingo personalo, programų, infrastruktūros, užimtumo priemonių. Nemaža dalis kalinių po paleidimo išeina į niekus, kai kas net be asmens dokumentų, tarp savivaldybių ir įkalinimo įstaigų nėra jokios koordinacijos, nors ji būtina skiriant socialines pašalpas, ieškant būsto ir t.t. Šiuolaikinėje Vakarų Europos valstybių rengimo paleidimui į laisvę sistemoje pagrindinį vaidmenį vaidina probacijos darbuotojai – jų darbas (individualizuotas, o ne bendrų paskatų forma) prasideda dar asmeniui esant įkalinimo įstaigoje, kurią jie po paleidimo visiškai perima savo žinion, su tuo pačiu, dar įkalinimo įstaigoje sudarytu ir jei reikia – papildytu – individualiu bausmės atlikimo planu¹¹⁷.

Dėl pažangumo principo pritaikymo susiduriame su panašia situacija, pavyzdžiui, gamybinį darbą (nebūtinai visą darbo dieną) Lietuvos įkalinimo įstaigose dirba tik maždaug 20 proc., ūkio darbus – 15 proc. nuteistų kalinių. Įprasta manyti, kad kaliniai dirbti nenori, jiems to daryti neleidžia subkultūros taisyklės. Tačiau tyrimai rodo, kad iš tiesų dirbti ir siekti geresnių sąlygų norėtų daug didesnė kalinių dalis, o pagrindinė problema yra neskaidrus darbo paskirstymas ir apmokėjimas, blogos darbo sąlygos ir tinkamos infrastruktūros nebuvimas¹¹⁸. Europos komiteto rekomendacijos prieš kankinimą, nežmogišką, žeminantį ar žiaurų elgesį bei baudimą, yra nuteistųjų rodiklis, padedantis apginti jų teises. Tuo tarpu Lietuvoje nuteistųjų teises gina Teisingumo ministerija, Kalėjimų departamentas, Seimo ir lygių galimybių kontrolieriai. Teisingumo ministerija gina nuteistųjų teises dėl privalomos sveikatos priežiūros¹¹⁹, taip pat dėl tinkamai įgyvendinamo resocializacijos proceso⁷⁵. Kalėjimų departamento darbuotojų - pataisos pareigūnų, vienos iš pagrindinių pareigų ginant nuteistųjų teises yra šios: 1) padėti pataisos įstaigose laikomiems nuteistiesiems asmenims įgyvendinti resocializacijos tikslus; 2) gerbti ir ginti žmogaus orumą, užtikrinti ir saugoti žmogaus teises ir laisves; 3) apsaugoti asmenis nuo jiems gresiančio pavojaus sveikatai ir (ar) gyvybei; 4) gavę

117 Teisė.Pro. G. Sakalauskas. Įkalinimo sistemos Lietuvoje reforma: vienuolika žingsnių per artimiausius dešimt metų [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2019/01/16/g-sakalauskas-ikalinimo-sistemos-lietuvoje-reforma-vienulika-zingsniu-per-artimiausius-desimt-metu/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

118 Ibid.

119 Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Siūloma pertvarkyti nuteistųjų sveikatos priežiūros finansavimą ir didinti medikų atlyginimus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/siuloma-pertvarkyti-nuteistuju-sveikatos-prieziuros-finansavima-ir-didinti-mediku-atlyginimus> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

pranešimą apie galimai daromą nusikalstamą veiką ar kitą teisės pažeidimą arba būdami galimos nusikalstamos veikos ar kito teisės pažeidimo liudininkai, imtis neatidėliotinių priemonių užkirsti kelią galimai daromai nusikalstamai veikai ar kitam teisės pažeidimui ir apie tai pranešti tokius pažeidimus kompetentingiems tirti pareigūnams ir (ar) institucijoms; 5) elgtis ir savo pareigas atlikti taip, kad geru pavyzdžiu galėtų daryti įtaką suimtiesiems ir nuteistiesiems, įgytų jų ir kitų asmenų pagarbą¹²⁰.

Seimo kontrolieriai vykdo nacionalinę kankinimų prevenciją laisvės apribojimo vietose pagal Jungtinių Tautų konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį, ar baudimą fakultatyvų protokolą. Vykdydami šią funkciją, Seimo kontrolieriai reguliariai lankosi įvairiose laisvės apribojimo vietose. Tokia stebėseną, kuomet nuolat lankomasi laisvės apribojimo vietose, o vizitų rezultatai pateikiami rekomendacijose, yra pripažįstama bene efektyviausia žmogaus teisių pažeidimų prevencijos priemone ir yra puikus būdas pagerinti asmenų laikymo sąlygas¹²¹.

Šalyje galiojantis apsauginis nuteistųjų modelis egzistuoja, nors ir su praktikoje įsisenėjusiomis spragomis. Praėjus 20 – 25 metams, kuomet kai kurie kaliniai gali prašyti lygtinio paleidimo, paaiškėjo, kad beveik nieko nebuvo padaryta, kad tokiems kaliniams būtų suteikta reali viltis grįžti į visuomenę¹²³. Pasak L. Alijevo – nevyriausybinių organizacijos „Convictus Estonia“, veikiančios Estijos kalėjimuose įkūrėjo - Reikia multidisciplinės komandos, kuri dirbtų su tokiu žmogumi ir aiškintųsi kodėl jis taip padarė, kur slypi priežastis, ką reikia padaryti, kad jis vėl nenusikalstų. Reikia pasistengti, kad išėję iš kalėjimo, jie pabandytų surasti savo vietą gyvenime¹²⁴.

120 Lietuvos Respublikos Pataisos pareigūnų veiklos įstatymas Nr. XIII-1387 (2018). TAR, 12055.

121 Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *Nacionalinė kankinimų prevencija (NKP)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrski.lt/nacionaline-kankinimu-prevencija-nkp.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 7 d.].

123 Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 2. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

124 Bernardinai. *Savaitės pokalbis. Latsin Alijev: „Po reformos Estijos kalėjimas įgijo žmogišką veidą“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2012-04-24-savaites-pokalbis-latsin-alijev-po-reformos-estijos-kalejimas-igijo-zmogiska-veida/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 4 d.].

3.3. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos bausmės atlikimo vieta

Pirmasis kalėjimas (kuchthauzas), primenantis šiuolaikinius, buvo pastatytas 1595 metais Amsterdame¹²⁵. Kalinimo režimas šiame kalėjime buvo paremtas bauginimu, todėl nuteistiesiems taikomų nuobaudų sąrašė buvo plakimas, maisto normos sumažinimas, patalpinimas į karcerį¹²⁶. Jungtinių Tautų Organizacijos Ekonominė ir socialinė taryba 1957 metais patvirtino minimalias standartines elgesio su kaliniais taisykles, kurios rekomendavo visoms valstybėms taikyti progresyviają kalinimo sistemą, numatė minimalius reikalavimus kalėjimams, apibrėžė žmogaus teises ir laisves, kurių negalima riboti kaliniams, reglamentavo kalinių pataisos priemones – darbą, švietimą, auklėjimą ir pan.¹²⁷. 1786 metais Filadelfijoje buvo įkurtas naujo tipo kalėjimas – penitenciarija, kuris rėmėsi filosofine nuostata, kad kiekvieno žmogaus siela iš prigimties yra gera ir tik gyvenimo bei nedorių žmonių įtaka varžo šitą prigimtą gerumą, todėl kalinius būtina laikyti vienutėse, izoliuotus ne tik nuo išorinio pasaulio, bet ir vienus nuo kitų. Jiems buvo draudžiama garsiai kalbėti, skaityti ir dirbti. Tokia kalinimo sistema buvo grindžiama keliais principais:

1. Nuteistasis turi kentėti, kad pasitaisytų;
2. Kalėjimas vienutėje apsaugo nuteistąjį nuo žalingo kalėjimo poveikio;
3. Vienatvė nuteistajam suteikia galimybę apmąstyti savo nuodėmes;
4. Kalinimas vienutėje ekonomiškai naudingas, nes visuomenei reikia patenkinti minimalius nuteistųjų poreikius.

Tokia Pensilvanijos kalinimo sistema buvo neveiksminga, nes kaliniai, atlikę bausmę, nebesugebėdavo prisitaikyti viešajame gyvenime¹²⁸.

Lietuvoje nėra nė vienos šiuolaikinės kalinimo infrastruktūros poreikius atitinkančios įkalinimo įstaigos, nors pavyzdžiui, Estai per nepriklausomybės laikotarpį sugebėjo pastatyti net dvi¹²⁹. Pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksą, laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos nuteistieji atlieka kalėjime. Pirmuosius dešimt metų laisvės

125 ŠVEDAS, G. (2013). Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 2727.

126 Ibid, p. 27.

127 Ibid, p. 28.

128 Ibid, p. 29.

129 Teisė.Pro. G. Sakalauskas. Įkalinimo sistemos Lietuvoje reforma: vienuolika žingsnių per artimiausius dešimt metų [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2019/01/16/g-sakalauskas-ikalinimo-sistemos-lietuvoje-reforma-vienulika-zingsniu-per-artimiausius-desimt-metu/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

atėmimo iki gyvos galvos bausmės atlikę nuteistieji įstatymų numatytais atvejais ir tvarka gali būti perkelti į pataisos namus. Nuteistieji, kurie kelia pavojų pataisos namų personalui ar kitiems asmenims arba dėl kitų išimtinių aplinkybių ir kai yra pataisos namų administracijos teikimas, Kalėjimų departamento direktoriaus sprendimu gali būti gražinti iš pataisos namų į kalėjimą toliau atlikti bausmę.¹³⁰ Nuteistuosius laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme iš kardomąją priemonę – suėmimą vykdančios įstaigos į bausmės atlikimo vietą pristato Viešojo saugumo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ypatingasis konvojus¹³¹.

Nuo seno visuomenė kalėjimus suvokdavo kaip vieną iš pagrindinių drausminių prievartos priemonių nusikaltėliams pažaboti. Kalėjimai tapo ir vis dar yra tam tikros disciplinos bruožas, kuris užtikrina visuomenės gėrius, apibrėžia santykius tarp nusikaltėlių ir sąžiningų piliečių. Viena iš bausmės paskirčių pagal LR BK 41 str. - atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas¹³² realizuojama būtent kalėjimų pagalba. Pasak G. Sakalausko - „asmuo, uždarytas į kalėjimą, nėra blogio personifikacija“¹³³. Tam, kad toks asmuo, atlikęs bausmę galėtų jaustis pilnaverčiu šalies piliečiu, bausmės atlikimo vieta turi įgyvendinti ne tik tiesiogiai interpretuojamą paskirtį, bet keisti ir stiprinti bausmės atlikimo metu vykstančius procesus nuteistojo atžvilgiu - nuo pat pirmosios kalėjimo dienos turi būti galvojama, kada ir koks laisvės atėmimo bausmę atliekantis asmuo išeis į laisvę¹³⁴. Bausmės atlikimo vietose, kiekvienam naujam nuteistajam yra sudaromas individualus socialinės reabilitacijos planas, kurio pagrindu nuteistajam turėtų būti taikomos prevencinės priemonės ir pasiekti resocializacijos tikslai. Įsigaliojus galimybei nuteistiesiems laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos teikti prašymus dėl bausmės pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimą, išryškėjo galiojusios teisinės sistemos neveiknumas.

131 Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084, 165 str.

132 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1109 „Dėl nuteistųjų arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis pristatymo į bausmės atlikimo vietą tvarkos aprašo patvirtinimo“. (2003), TAR 85-3870.

133 SAKALAUSKAS, G. (2010). Įkalėjimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvoje, p. 133 - 153. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/g.sakalauskas/files/2013/01/%C4%AEkalinimo-tiksl%C5%B3-labirintuose-2010.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

134 SAKALAUSKAS, G. ir KALPOKAS, V. (2012). Nuteistųjų integracijos modelis, p.25. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01-078%20%281%29%20Nuteistuju%20integracijos%20modelis.pdf> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme nuteistas pareiškėjas skunde nurodo, kad „*bausmę jau atlieka daugiau nei 25 metai ir norėtų kreiptis į teismą dėl bausmės pakeitimo į terminuotą laisvės atėmimo bausmę, tačiau to negali padaryti, nes niekada nebuvo sudarytas individualus socialinės reabilitacijos planas ir niekada nebuvo vertintas jo nusikalstamo elgesio rizikos laipsnis*“¹³⁵. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso socialinės reabilitacijos plano nuostatomis - individualus socialinės reabilitacijos planas turi būti sudarytas ne vėliau kaip per dešimt darbo dienų nuo nuteistojo atvykimo į pataisos įstaigą¹³⁶. Pagal Ministrų Komiteto rekomendacijoje „Dėl Europos kalėjimų taisyklių“ įstaigos privalo: 1) kuo greičiau po atvykimo, turi būti parengti pranešimai apie nuteistų kalinių asmeninę situaciją, kiekvieno iš jų bausmės atlikimo planai ir paleidimo rengimo strategija; 2) nuteisti kaliniai turi būti skatinami dalyvauti kuriant jų individualius bausmės atlikimo planus; 3) planuose kaip įmanoma plačiau turi būti numatyta: 3.1) darbas; 3.2) švietimas; 3.3) rengimas paleidimui¹³⁷.

Daktaras F. Liberas dar 1844 m., siekdamas reformuoti kalėjimų sistemą, pabrėžė pagrindinę kalėjimo problemą: „Jeigu vienoje vietoje bus šeši nusikaltėliai, kurių kiekvienam bus būdingi šeši blogio laipsniai, šių laipsnių skaičius pakils iki dvylikos, kuomet tarp jų užsimegs komunikacija“¹³⁸, tad komunikacija turėtų visgi stiprėti tarp personalo ir nuteistojo, kad teisinis modelis išaugtų iš tokių kalėjimo problemų¹³⁸.

135 Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2020 m. vasario 27 d. pažyma Nr. 4D-2019/1-556 dėl x skundų prieš Šiaulių tardymo izoliatorių [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/20200227_pazyma_del%20skundo_pries_siauliu_tardymo_izoliatorių_nr_4d-2019-1-566.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].

136 Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084, 137 str.

137 Europos Tarybos ministrų komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R(2006)2 dėl Europos kalėjimų taisyklių, p. 19. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://kaliniucentras.lt/files/documents/R%20\(2006\)2.pdf](https://kaliniucentras.lt/files/documents/R%20(2006)2.pdf) [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].

138 SAKALAUSKAS, G. (2000). Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. *Teisė*, 35, p. 86. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185453680/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

3.4. Nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė teisinė padėtis kitose užsienio valstybėse

2014 metais Europos Tarybos šalyse narėse iš viso buvo apie 27 000 laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę atliekančių kalinių. Remiantis 22 šalių, apie kurias yra atitinkamų ilgesnį laikotarpį apimančių duomenų, imtinai, nuo 2004 iki 2014 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė nuteistų kalinių skaičius išaugo 66 procentais¹³⁹.

Analizuojant nuteistųjų teisinę padėtį užsienio šalyje, pagal Vokietijos kalėjimų įstatymą¹³⁹ nuteistiesiems laisvės atėmimo bausmė taikomos teisės turi nemažai panašumų su įtvirtintomis mūsų baudžiamojoje sistemoje, pavyzdžiui:

1. 13 skirsnis – išvykimas iš kalėjimo: kaliniui, nuteistam laisvės atėmimu iki gyvos galvos gali būti suteiktos atostogos po to, kai jis buvo įkalintas dešimčiai metų, įskaitant ankstesnį kardomąjį kalinimą ar kitokį laisvės atėmimą, arba po to, kai jis buvo perkeltas į atvirą įstaigą.

2. 22 skirsnis: kaliniui leidžiama nusipirkti maisto ir prabangos, taip pat kosmetikos iš savo namų pinigų (47 straipsnis) arba iš kišenpinigių (46 straipsnis), renkantis iš asortimento, siūlomo tarpininkaujant įstaigai. Įstaiga turėtų pateikti asortimentą, kuris atsižvelgtų į kalinių norus ir poreikius.

3. 24 skirsnis: kaliniui leidžiama turėti lankytojų. Bendra trukmė turi būti bent viena valanda per mėnesį. Pažymėtina, kad įstaigos vadovas gali uždrausti vizitus: 1) jei vizitai gali pakenkti saugumui ar tvarkai įstaigoje; 2) lankytojais nėra kalinio artimieji ir gali daryti žalingą įtaką kaliniui ar trukdyti jo integracijai.

4. 26 skirsnis: galimi advokatų ar notarų vizitai teisiniais klausimais. Gynėjų vizitai nėra stebimi.

5. 28 skirsnis: susirašinėjimo teisė. Kalinys turi teisę išsiųsti ir gauti laiškus be jokių apribojimų. Nors kitas straipsnio punktas numato, kad įstaigos vadovas gali uždrausti susirašinėjimą su konkrečiais asmenimis, jei būtų pakenkta saugumui ar tvarkai. Analizuojant šią teisę, atkreipiamas dėmesys, kad kalinio susirašinėjimas su gynėju nėra stebimas, tačiau jei

¹³⁹ Act on the execution of prison sentences and measures of reforms and preventions involving deprivation of liberty (1976). Federal Law Gazette Part I, p. 581, 2088. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stvollzg/englisch_stvollzg.html

laisvės atėmimo bausmė, kurią atlieka kalinys buvo paskirta už nusikaltimą, numatytą Baudžiamojo kodekso 129a straipsnyje - „Teroristinių organizacijų kūrimas“, 129b straipsnyje - „Užsienio nusikalstamos ir teroristinės organizacijos; konfiskavimas“ gali būti taikomas mutatis mutandis.

6. 30 skirsnis: laiškų persiuntimas. Kalinys turi teisę išsiųsti ir gauti savo laiškus tarpininkaujant baudžiamajai įstaigai. Pabrėžtina, kad kitas skirsnis numato įstaigos vadovo teisę perimti laiškus, jei 1) jei juose yra neteisingi arba iškreipiantys įstaigos sąlygas aprašymai; 2) jei juose yra rimtų pažeidimų; 3) jei jie gali pakenkti kito kalinio integracijai; 4) jei jie parašyti slaptu, nesuprantamu kodu arba užsienio kalba be įtikinamos priežasties.

7. 32 skirsnis: telefoniniai skambučiai ir telegramos.

8. 33 skirsnis; siuntiniai. Kalinys tris kartus per metus gali gauti maisto ir prabangos siuntinius.

Pagal Vokietijos kalėjimų įstatymą kaliniams numatyta pareiga dirbti – atlikti jam paskirtą darbą, atsižvelgiant į fizinius sugebėjimus. Iki trijų mėnesių per metus kalinys gali būti įpareigotas atlikti kai kuriuos pagalbinius darbus įstaigoje. Ši pareiga netaikoma vyresniems nei 65 metai.

Rusijos Federacijos baudžiamasis vykdomasis kodeksas¹⁴⁰ numato tokias pagrindines teises nuteistiesiems: 1) Nuteistieji turi teisę kreiptis su siūlymais, pareiškimais ir skundais įstaigos, vykdančios bausmę administracijai, aukštesnių įstaigų, vykdančių bausmę valdymo organams, teismui, prokuratūros įstaigoms, valstybės valdžios institucijoms ir vietos savivaldos institucijoms, žmogaus teisių komisarui Rusijos Federacijoje ir kt.; 2) teisę susirašinėti; 3) teisę į medicininę, teisinę, psichologinę ir socialinę pagalbą; 4) teisę, kad bausmę vykdančios institucijos darbuotojai su jais elgtųsi mandagiai. Vykdomajame kodekse (11 straipsnyje) taip pat numatomos pagrindinės pareigos – laikytis federalinių įstatymų, nustatančių bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas, įstaigos ir įstaigos administracijos numatytų reikalavimų.

Nuteisti kalėti iki gyvos galvos, taip pat nuteisti mirties bausme, pakeista į laisvės atėmimą iki gyvos galvos arba nurodytam laikotarpiui, pagal kodekso 74 straipsnį kali

140 Criminal - Executive Code of the Russian Federation (1997), No. 1-Fz (ed. from 23.11.2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12940/

specialiojo režimo patalpos kolonijose. Tokio tipo kolonijose nuteistieji laikomi užrakintose kamerose ir jiems suteikiamos specialios teisės, tokios kaip: 1) Nuteistieji, atliekantys bausmę griežtomis sąlygomis, turi teisę į kasdienį pusantros valandos pasivaikščiojimą, nuteistieji, atliekantys bausmę normaliomis sąlygomis - į kasdienį dviejų valandų pasivaikščiojimą; 2) per metus gali gauti vieną siuntinį; 3) kas mėnesį išleisti tam tikrą sumą maisto ir būtiniausių prekių įsigijimui; 4) turi du trumpalaikius ir vieną ilgalaikį susitikimą per metus. Verta pažymėti, kad nuteistajam normalios sąlygos gali būti suteikiamos tik atlikus 10 metų paskirtos bausmės¹⁴¹, ko pasekoje nuteistieji įgauna papildomų teisių, pavyzdžiui turi teisę gauti keturis siuntinius per metus bei tris trumpus ir tris ilgas susitikimus.

Nepaisant įstatymuose apibrėžtų teisių ir pareigų, Rusijos kalėjimai pasižymi itin neadekvačiomis bausmėmis už vidinių taisyklių nesilaikymą bei naudojamą smurtą prieš kalinius. Vien per pirmuosius septynis 2018 m. mėnesius Rusijos spauda atskleidė 24 kankinimų kalėjimuose atvejus¹⁴² - pareigūnai itin piktnaudžiauja ir naudoja fizinį smurtą, ypač tose vietose kur nėra kamerų. Štai BBC žurnalistas Olegas Boldyrevas neseniai tyrė vieną nusikaltimą, kuomet nuteistasis mirė atvykęs į kalėjimą po trijų valandų itin stipriai suspaudant nuteistąjį, kad net trūko blūžnis¹⁴³. Šaltiniai nurodė, kad atvykus į kalėjimą, nuteistieji patenka į siaurą kambarį iki kurio turi bėgti itin siauru koridoriumi, kūnai sulenkti, rankos sutvirtintos antrankiais. Judėdami kaliniai yra mušami, spardomi. Analizuojant Rusijos Fedaracijoje nuteistųjų bausmės atlikimo vietas, verta išskirti ir patį žiauriausią prie Kazachstano sienos įsikūrusį „Juodojo delfino“ kalėjimą, kuriame kaliniai patys žiauriausi nusikaltėliai – serijiniai žudikai, kanibalai, teroristai ir pan. Šiame kalėjime kaliniai kalinimai iki gyvos galvos. Kuomet kaliniai palieka savo kameras, jie vedami palenkti, o lauke jiems užrišamos akys. Tokie metodai taikomi tam, kad žiauriausi kaliniai neišsivintų kalėjimo išdėstymo plano. Šiame kalėjime kaliniams nėra suteikiamos pasivaikščiojimo ar kitokios teisės. Kaliniai valgo užrakintose kamerose, mankšta - „žingsnis pirmyn ir atgal“ vyksta kitoje kameroje, kiemo čia

141 Criminal - Executive Code of the Russian Federation (1997), No. 1-Fz (ed. from 23.11.2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12940/

OSW: Russia behind bars: the peculiarities of the Russian prison system [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-02-07/russia-behind-bars-peculiarities-russian-prison-system> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].

143 BBC NEWS: Dead within three hours of arrival at a Russian prison [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/stories-51412325> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].

nėra¹⁴⁴.

Pagal JAV galiojančią teisinę sistemą, konstitucija ir kalėjimų įstatymai, kaliniams numato šias pagrindines teises: 1) teisė nebūti nubaustam be gailėsčio; 2) teisė į deramus procesus; 3) teisė į administracinius apskundimus; 4) teisė lygtiniam paleidimui (netaikoma tiems, kurie yra įkalinti Federalinėje Sistemoje); 5) teisė praktikuoti religiją; 6) teisė į lygiateisę apsaugą; 7) teisė būti informuotam apie visus kaltinimus; 8) teisė gauti rašytinius paaiškinimus, kuriose aiškinami naudoti įkalčiai, siekiant nubaudimo; 9) teisė pateikti civilinį ieškinį kitam žmogui; 10) teisė į medicininį gydymą (ilgalaikį ir trumpalaikį); 11) teisė į adekvatų ir tinkamą elgimąsi; 12) teisė būti lankomam; 13) teisė į privatumą¹⁴⁵.

Jungtinėse Amerikos valstijose nuteistųjų teisinė padėtis kalėjimuose pasižymi itin šiurkščiu pareigūnų elgesiu bei esminių teisių pažeidimu. 2013 metais Teisingumo departamentas paskelbė pranešimą, kuriame pabrėžė antikonstitucines Floridos kalėjimo sąlygas, nurodydami, kad pareigūnai nesugebėjo užkirsti itin žiauraus smurtinio elgesio su kaliniais, o taip pat nustatė psichinių sutrikimų turinčių kalinių nepriežiūrą¹⁴⁶. Byloje Vinningel prieš Longą (Ilinojus, 2007 m.) buvo nustatyta, kad kaliniai priversti gyventi antisanitarinėmis sąlygomis, nežmoniškoms sąlygomis - kameros grindys buvo padengtos vandeniu, kriauklė ir tualetas neveikė, sienos buvo suteptos krauju ir išmatomis¹⁴⁷. Kitoje byloje Schmude prieš Sheahan (Ilinojus, 2005 m.) Louisas Schmude'as buvo mirtinai sumuštas trijų šerifo pavaduotojų, kai tariamai įžeidė vieną iš jų. Teigiama, kad pareigūnai smogė 70–100 kartų, o Schmude'as maldavo pasigailėti. Jis paprašė medicinos pagalbos, tačiau mirė praėjus dviem dienoms po sumušimo¹⁴⁸.

Apibendrinant užsienio šalių nuteistųjų teisinę padėtį bausmės vykdymo metu – numatomas teisės, pareigos bei bausmės vykdymo vieta, galime teigti, kad Vokietijos ir Rusijos įstatymai turi daugiausiai panašumų su galiojančiais mūsų šalyje. Analizuojant bausmės atlikimo vietą, savo itin žiauriomis sąlygomis – kameromis, antisanitarinėmis

144 BusinessInsider: *Here's what life is like inside Russia's toughest prison* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.businessinsider.com/inside-russias-black-dolphin-prison-2016-7> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].

145 Wikipedia. *Prisoner rights in the United States* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoner_rights_in_the_United_States [žiūrėta 2020 m. gruodžio 12 d.].

146 The Atlantic: *One of the Darkest Periods in the History of American Prisons States* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2013/06/one-of-the-darkest-periods-in-the-history-of-american-prisons/276684/> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 12 d.].

147 United States Court of Appeals *march 27, 2007. No. 06-1673*

148 United States Court of Appeals *august 18, 2005, No. 04-2306, No. 04-2322, No. 04-2343*

sąlygomis bei personalo elgesiu su kalinčiais nuteistaisiais pasižymi Rusija ir Jungtinės Amerikos Valstijos. Tam tikrais atvejais to rezultatas, tai ne tik nuteistojo pavojingumo lygis, bet ir tų, kurie privalo jį saugoti žemo kompetencija ir vidinis žiaurumas.

IV. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimas

4.1. Bausmės samprata

Pirmieji nuteistieji iki gyvos galvos Lietuvoje atsirado tik apie 1992-1994 metus¹⁴⁹. Esminis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso keitimas įvyko 1991 metų gruodžio 3 d., kuomet Lietuvos Parlamentas, siekdamas atspindėti Europoje vyraujančias tendencijas, panaikino mirties bausmę už visus nusikaltimus, išskyrus tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis¹⁵⁰. Iki 1998 metų, kuomet mirties bausmė buvo pripažinta prieštaraujanti Lietuvos Respublikos Konstitucijai, buvo įvykdytos net 7 mirties bausmės – Borisui Dekanidzei, Valentinui Lakskiui, Aleksandrui Novatkiui, Vladimirui Ivanovui, Antanui Varneliui, Aleksandrui Gutkovui ir Vidmantui Žibaičiui¹⁵¹.

Jau 2003 m., R. Drakšas, analizuodamas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę pagal tuo metu galiojantį „naująjį“ Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, išvelgė žmogaus orumo žeminimą baudžiant jį laisvės atėmimu iki gyvos galvos ir su šia bausme susijusią beviltiškumo ir beprasmiškumo situaciją, kuri veikia nuteistąjį, siūlė asmeniui atlikus ne mažiau kaip 20 metų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės, suteikti teismui galimybę svarstyti jos sušvelninimo klausimą ir suteikti teismui galią skirti neterminuotą laisvės atėmimą arba pakeisti laisvės atėmimo iki gyvos galvos atlikimo vietą¹⁵². Pagal Romos statute numatytą prievolę, po 25 metų teismas, paskelbusiam įkalinimo iki gyvos galvos nuosprendį, privalo jį persvarstyti ir pakeisti terminuota bausme, atsižvelgiant į nuteistojo elgesį kalėjime ir specialistų rekomendacijas¹⁵³. Galima teigti, kad de facto nuteistieji laisvės atėmimo bausme buvo pasmerkti. Įteisinta galimybė po 20 metų kalėjimo gauti lygtinį paleidimą, nuteistajam

149 PIESLIAKAS, V. Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija* [interaktyvus], 2008 t. 11 nr. 113, p. 7-15. [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627>>.

150 PIESLIAKAS, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vilnius: Justitia, 2006, p. 40.

151 Youtube. *7 mirties bausmės Lietuvoje* [interaktyvus], 2020. [žiūrėta 2020 m. lapkričio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.youtube.com/watch?v=6CfLOikepHo>>.

152 DRAKŠAS, R. Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą. *Teisė* [interaktyvus], 2003, t. 48, p. 63. [žiūrėta 2020 m. spalio 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document6.pdf>>

153 Bernardinai. Gintaras Švedas: „*Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl įkalinimo iki gyvos galvos turi būti peržiūrėtos*“ [interaktyvus], 2011. [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.bernardinai.lt/2011-05-22-gintaras-svedas-baudziamojo-kodekso-nuostatos-del-ikalinimo-iki-gyvos-galvos-turi-buti-perziuretos/>>.

vietoje taikomomis socialinės reabilitacijos priemonėmis.

tapo svarbiu motyvatoriumi dėti visas pastangas siekiant pakeisti savo asmenybę, mokytis naujos elgsenos, palaikyti socialinius ryšius su artimaisiais ir aktyviai naudotis kalinimo įstaigoje taikomomis socialinės reabilitacijos programomis.

Prieš įsigaliojant naujoms nuostatomis dėl terminuotos laisvės atėmimo bausmės, Lietuva ne kartą buvo kritikuojama Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT). 2017 m. gegužės 23 d. EŽTT byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, paskelbė Lietuvos Respublikai nepalankų sprendimą, kuriame nustatė, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimas Lietuvoje, nenumatantis nuteistiesiems realios ir veiksmingai praktikoje taikomos laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės švelninimo galimybės, pažeidžia nuteistųjų teises įtvirtintas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija) 3 straipsnyje, todėl, EŽTT vertinimu, siekiant nutraukti nuteistųjų pagrindinių teisių pažeidimus ir užkirsti kelią kitiems galimiems Konvencijos 3 straipsnio pažeidimams būtini laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reglamentavimo pakeitimai. Kartu EŽTT konstatavo, kad Lietuvos nacionalinės teisės aktuose įtvirtinti instrumentai, įskaitant amnestiją ir Prezidento malonę nėra pakankami siekiant užkirsti kelią Konvencijos 3 straipsnio pažeidimams¹⁵⁴. Esami Lietuvos teisės aktai, tame tarpe ir Prezidento malonė bei amnestija atsižvelgiant į šių institutų pobūdį ir taikymo pagrindus bei kriterijus negali būti laikomi veiksmingomis laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės sumažinimo arba švelninimo (de jure ir ypač de facto) priemonėmis ir dėl šios priežasties nėra pakankami¹⁵⁵. Šis sprendimas tapo pagrindu keisti šalyje galiojančią teisinį reglamentavimą. Tačiau būtina pabrėžti, kad Lietuvos teismų praktikoje iki šio EŽTT sprendimo buvo laikytasi pozicijos, kad įstatyme – LR BK 51 str. numatyta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė atitinka Konvencijos 3 straipsnio reikalavimus nurodytu aspektu atsižvelgiant į galiojančią Prezidento malonės mechanizmą. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016 kasatorių nuomone „*Lietuvos teisinėje sistemoje numatytos galimybės (inter alia*

154 Lietuvos Respublikos Seimo aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3601 straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 149 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 1671 straipsniu įstatymo projektų, 1 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/c7cb5400b00011e8aa33fe8f0fea665f/> [žiūrėta 2020 m. spalio 25 d.].

155 Ibid.

malonė) sutrumpinti laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę negali būti laikomos bausmės peržiūrėjimu, kaip to reikalauja EŽTT nustatyti standartai. Bausmės sutrumpinimas priklauso arba nuo reikšmingo nuteistojo sveikatos pablogėjimo, arba nuo absoliučios politikų diskrecijos, kuri gali būti, o gali ir nebūti (malonė, amnestija be konkretaus termino)“¹⁵⁶.

Analizuojant nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė padėtį, reikšmingiausias teismo sprendimas, Didžiosios kolegijos priimtas byloje Vinter ir kt. prieš Jungtinę Karalystę (Nr. 66069/09, 130/10 ir 3896/10, 2013 m. liepos 9 d.), kuriame konstatuojama, kad valstybės sprendimas atimti asmens laisvę nesuteikiant bent jau galimybės vieną dieną ją atgauti yra nesuderinamas su žmogaus orumu ir todėl prieštarauja Europos žmogaus teisių konvencijos 3-ajam straipsniui¹⁵⁷. Pasikeitus teisiniam reglamentavimui dabar nuteistieji turi teisę prašymą dėl bausmės sušvelninimo pateikti pataisos įstaigai, kuri savo ruožtu turi teisę su teikimu kreiptis į teismą. Kita svarbi sąlyga – nuteistasis įkalinimo įstaigoje turi būti išbuvęs ne mažiau nei 20 metų. Teismas, analizuodamas prašymą dėl bausmės sušvelninimo, vertina nuteistojo elgesį bausmės atlikimo metu, nusikalstamo elgesio riziką, atliktos bausmės poveikį nuteistajam, jo požiūrį į padarytos žalos atlyginimą, požiūrį į mokymąsi, darbą, užsiėmimų lankymą bei dalyvavimą socialinės reabilitacijos programose. Teismas, įvertinęs visas bausmės švelninimui esminę reikšmę turinčias aplinkybes, gali tokį nuteistojo prašymą patenkinti, tuomet laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė būtų keičiama terminuota laisvės atėmimo bausmė. Tolesnis bausmės atlikimo terminas būtų nuo 5 ir 10 metų. Jeigu toks nuteistojo prašymas būtų netenkinamas, jis į teismą dėl bausmės peržiūrėjimo pakartotinai galėtų kreiptis po vienų metų. Verta pabrėžti, kad viena iš būtinų griežčiausios bausmės peržiūros sąlygų – nuteistojo pavojingumo visuomenei esminis sumažėjimas bei veiksminga nukentėjusiųjų interesų apsauga¹⁵⁸.

Nuo šios bausmės vykdymo reglamentavimo pakeitimo, laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė į terminuotą pakeista dar tik dviem nuteistiesiems. Vienoje iš jų - byloje Nr. T-139-919/2019, pataisos įstaigos teikime buvo nurodytos šios nuteistojo savybės -

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016
¹⁵⁷ Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 2. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].

¹⁵⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. Seimas įteisino laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūros mechanizmą [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/seimas-iteisino-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-perziuros-mechanizma> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.].

„Bendraudamas su administracijos darbuotojais nuteistasis yra mandagus, taktiškas bei komunikabilus. Jo bendravimo įgūdžiai geri, valios savybės išugdytos gerai, savivertės jausmas vidutinis. Tarpusavio santykiai su kitais nuteistaisiais normalūs, tarp nuteistųjų autoriteto neturi. Tikina, kad kriminalinės subkultūros apraiškų netoleruoja ir jų nesilaiko. R. A. apie 10 metų bendrauja su pastoriumi B. F., pas kurį planuoja vykti gyventi. Ateityje tikisi sukurti šeimą bei atkurti ryšius su vaikais. Buityje nuteistasis tvarkingas. Laisvalaikiu mėgsta skaityti knygas bei periodinę spaudą. Dirbo. Bausmės atlikimo laikotarpiu vidaus tvarkos taisyklių ir režimo reikalavimų nėra pažeidęs. Dvidešimt vieną kartą paskatintas už nepriekaištingą elgesį, darbą bei dalyvavimą visuomeninėje būrio veikloje“¹⁵⁹. Tai gi šioje byloje, teismas, įvertino nuteistojo teigiamą požiūrį į nustatytas bausmės atlikimo vietas taisykles, teigiamą požiūrį į darbą, jo užimtumą, darbinę patirtį, jo teigiamą charakteristiką, akivaizdžius pasiekimus keičiant požiūrį į smurtą, pyktį, nusikaltimų darymą, gebėjimą analizuoti priežastis ir numatyti pasekmes, ko pasekoje, visos šios aplinkybės rodo, kad nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika yra pakankamai žema.

Teismų praktika šiuo klausimu dar tik formuojama, tačiau įstatymo pakeitimas užtikrina, kad įkalinimas iki gyvos galvos nereikš vien nubaudimo, bet suteiks nuteistajam galimybę siekti rehabilitacijos tikslo.

159 Kauno apygardos teismo 2019 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-139-919/2019

4.2. Malonė

Malonė – nuteistojo atleidimas nuo bausmės (visos ar jos dalies) atlikimo, jei Respublikos Prezidentas patenkina jo prašymą (LR BK 79 str.). Vadovaudamasis Konstitucijos 84 straipsnio 23 punktu, Respublikos Prezidentas teikia nuteistiesiems malonę, kuri yra humanišku grindžiamas individualus, konkrečiam asmeniui skirtas teisingumo aktas. Malonės aktas nėra teismo nuosprendžio pagrindimą ir teisėtumą ginčijantis dokumentas. Tai greičiau moralinis veiksmas, bandant įvertinti nuteistojo asmenybę. Malonės teikimu siekiama suderinti teisingumą su gailestingumu taip, kad nebūtų pažeidžiami įstatymai, visuomenės ir trečiųjų asmenų, nukentėjusiųjų interesai¹⁶⁰. Malonės suteikimo teisė Prezidentui priklausė dar prieskario Lietuvoje, o sovietmečiu tai darydavo Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas. Dabartinę malonės komisiją, analizuojančią nuteistųjų prašymus sudaro:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas;
2. Lietuvos apeliacinio teismo pirmininkas;
3. Lietuvos Respublikos teisingumo ministras;
4. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras;
5. Respublikos Prezidento patarėjas teisės klausimais;
6. Lietuvos kriminologų asociacijos atstovas;
7. Lietuvos kalinių globos draugijos atstovas;
8. Lietuvos nusikaltimų aukų rėmimo asociacijos atstovas¹⁶¹.

Prezidentas, prieš priimdamas sprendimą tariasi su komisija, tačiau komisijos nuomonė nesaisto Prezidento dėl malonės suteikimo. Iki įsigaliojant galimybei laisvės atėmimo bausmę iki gyvos galvos pakeisti terminuota bausme, Prezidento malonė buvo vienas iš dviejų galimų bausmės sutrumpinimo variantų. Nuo 2003 metų, pagal patvirtintus malonės komisijos nuostatus, asmenų, nuteistų laisvės atėmimu iki gyvos galvos, malonės prašymai galėjo būti svarstomi ne anksčiau, kaip atlikus 20 metų bausmės¹⁶². Nuo 2011 metų ši nuostata pakeista ir terminas kuomet nuteistieji laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos galėjo kreiptis dėl

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos Prezidentas. *Malonė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrp.lt/lt/malone> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.].

¹⁶¹ Lietuvos Respublikos Prezidento 2020 m. sausio 9 d. dekretas Nr. 1K-181 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“, TAR, 302.

¹⁶² Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. kovo 25 d. dekretas Nr. 29 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų“. *Valstybės žinios*, 30-1242.

malonės, sutrumpintas iki 10 metų bausmės atlikimo¹⁶³. Per dešimtmetį šalį valdę Prezidentai iš viso patvirtino net 132 nuteistųjų prašymus ir suteikė Prezidento malonę. Iš jų, tik vienas nuteistas laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme, kuri buvo sušvelninta iki 25 bausmės metų (patvirtintas 2012 m. gegužės 9 dienos Prezidento dekretu Nr. K-1060)¹⁶⁴. Ši Prezidento malonė – pirmoji bausmę atliekančiam iki gyvos galvos. Nuteistajam 1996 metais buvo paskirta mirties bausmė sušaudant su turto konfiskavimu be baudos už „Hermio“ banko Šiaulių filialo apiplėšimą ir apsaugos darbuotojo L. Ž. nužudymą. Nuteistasis trejus su puse metų praleido mirtininkų kameroje, laukdamas, kaip bus nutarta Lietuvoje pasielgti su nuteistaisiais šia bausme. Panaikinus mirties bausmę, jam buvo paskirta kalėti iki gyvos galvos¹⁶⁵.

Analizuojant malonės suteikimo galimybę, Europos Žmogaus Teisių Teismas, byloje *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą*, konstatavo, kad Lietuvos nacionalinės teisės aktuose įtvirtinti instrumentai, įskaitant amnestiją ir Prezidento malonę, nėra pakankami, siekiant užkirsti kelią Konvencijos 3 straipsnio pažeidimams. Galiausiai atsižvelgęs į tai, kad Lietuvoje tik vienam nuteistajam laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme buvo suteikta Prezidento malonė, akcentavo, kad šis įrankis yra labiau valdovo humaniškumu pagrįsta prerogatyva nei pakankama procesinius saugiklius užtikrinanti bausmės peržiūros procedūra¹⁶⁶.

163 Lietuvos Respublikos Prezidento 2020 m. sausio 9 d. dekretas Nr. 1K-181 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“, TAR, 302.

Lietuvos Respublikos Prezidento 2010-2020 m. dekretai „Dėl malonės suteikimo“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalActSearch> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.]

165 Lietuvos teismai. *Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? - Lietuvos teismai](#) [žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.]

166 Lietuvos Respublikos Seimo aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3601 straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 149 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projektų, 1 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/c7cb5400b00011e8aa33fe8f0fea665f/> [žiūrėta 2020 m. spalio 25 d.]

4.3. Amnestija

Amnestija (graikiškai *amnēstia*) - atleidimas, užmiršimas. Teisės kontekste - visiškas ar dalinis atleidimas nuo teismo paskirtos bausmės¹⁶⁷. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo paskelbtos net septynios amnestijos. Pirmoji amnestija buvo paskelbta Aukščiausios Tarybos sprendimu 1990 m. gegužės 8 d. Tuo metu iš kalėjimų ir pataisos darbų kolonijų buvo paleisti 52 nuteistieji¹⁶⁸. Kalėjimų departamento duomenimis, 1993 metais buvo amnestuoti 295 kaliniai, 1995-aisiais – 557 kaliniai, o 1998 metų amnestijos pagrindu į laisvę išleista 30 žmonių. 2000 metais Prezidento Valdo Adamkaus siūlymu amnestuoti net 1500 kalinių¹⁶⁹. 2019 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos įstatymui dėl amnestijos buvo skelbiama, kad pagal ją amnestija bus pritaikyta beveik 500 nuteistųjų, tačiau galiausiai dėl itin griežtų įstatyme numatytų sąlygų ja pasinaudojo tik 86 nuteistieji¹⁷⁰. Viena iš pagrindinių tokio mažo amnestijos pritaikymo priežasčių, tai įstatymo nuostata, kurioje nurodoma kam amnestijos nuostatos yra netaikomos:

- 1) asmenims, nuteistiems už genocidą ir kitus nusikaltimus;
- 2) asmenims, kuriems paskirta laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė;
- 3) asmenims, už tyčinius nusikaltimus nuteistiems laisvės atėmimo bausme daugiau kaip dešimčiai metų;
- 4) asmenims, padariusiems kelis nusikaltimus (nusikaltimų sutaptis), jeigu bent dėl vieno iš jų amnestija šiame įstatyme nenumatyta;
- 5) asmenims, nuteistiems už nusikaltimus, padarytus laisvės atėmimo vietoje;
- 6) asmenims, nuteistiems laisvės atėmimu atidedant paskirtos bausmės vykdymą;
- 7) asmenims, lygtinai paleistiems iš pataisos įstaigų;
- 8) recidyvistams ar pavojingiems recidyvistams¹⁷¹.

167 Visuotinė Lietuvių enciklopedija. *Amnestija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/amnestija-73572> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].

168 *Ibid.*

169 Valstietis. *Amnestija iškreipia teisingumo sąvoką* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://valstietis.lt/naujienos/salyje/amnestija-iskreipia-teisingumo-savoka/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].

170 Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Žmogaus teisės Lietuvoje 2018-2019* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2020/06/ZmogausTeisesLietuvoje_galutinis.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].

171 Lietuvos Respublikos Amnestijos akto įstatymas Nr. XIII-1640 (2018). TAR, 19125.

Pažymėtina, kad nė viena iš septynių nepriklausomoje Lietuvoje po 1990 metų paskelbtoje amnestijoje nebuvo taikoma laisvės atėmimu iki gyvos galvos nubaustiems nuteistiesiems¹⁷². Laikotarpiu, kuomet šalyje galiojo mirties bausmė, 1998 m. gruodžio 9 dieną, Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas priėmė nutarimą, kuriame mirties bausmė buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, be to, Europos Tarybos ir Europos Sąjungos dokumentų analizė teigė, kad mirties bausmės panaikinimas Europoje tampa privaloma norma. Analizuojant mirties bausmės panaikinimo ir alternatyvių bausmių įgalinimą bei apibūdinant mirties bausmę nustatyta, kad ji yra išimtinė bausmė. Mirties bausmės išimtinį pobūdį lemia aplinkybės, iš kurių viena nurodo, kad „Mirties bausmė gali būti pakeista laisvės atėmimu iki gyvos galvos amnestijos arba malonės tvarka“¹⁷³.

Istoriniu aspektu, amnestijų suteikimas visuomet asocijuojasi su tam tikrais šalies įvykiais arba progomis. Anot G. Sakalausko - „Proginės amnestijos nėra stabilios demokratijos ženklas. Tos valstybės, kurios taikė progines amnestijas, to atsisakė, nes tai yra toks galios demonstravimo, mėgavimosi savo valdžia ženklas“¹⁷⁴. Teisininkas teikia įžvalgas, nurodančias, kad proginė amnestija turi mažiausiai tris didelius trūkumus: a) destabilizuoja ir iškreipia baudžiamojo persekiojimo logiką – visas buvęs ikiteisminis, teisminis ir bausmių vykdymo sistemos darbas yra nuvertinamas; b) didina neteisingumo ir teisinės savivalės jausmą – visos nuteistųjų grupės, kurioms amnestija nebuvo, nėra ir ateityje nebus taikoma turi teisę pagrįstai klausti, o kodėl ne?; c) sukelia didesnę ar mažesnę chaosą bylų peržiūrėjimo ir socialinės pagalbos sistemoje¹⁷⁵. Analizuojant praktiką amnestijos klausimu, šis teisinis įrankis nuteistiems laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausme netinkamas, kadangi amnestija orientuojama į trumpiausias paskirtas bausmes.

172 BIKELIS, S.; ir SAKALAUSKAS, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: Tarptautiniai standartai užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai, 4(62), p. 36. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2008-4-bikelis-sakalauskas.pdf> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

173 Baltic News Service. Seimo teisininkai sako, kad projektas dėl amnestijos gali prieštarauti Konstitucijai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bns.lt/topic/1911/news/56629573/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 18 d.].

175 Teise.Pro. Gintautas Sakalauskas: amnestija dabartiniame kontekste tėra rimtų sisteminių problemų sprendimo imitavimas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2018/08/31/gintautas-sakalauskas-amnestija-dabartiniame-kontekste-tera-rimtu-sisteminiu-problemu-sprendimo-imitavimas/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 18 d.].

4.4. Užsienio šalių bausmių teisinė sistema įkalinimo iki gyvos galvos keitimo pagrindu

Pagal Vokietijos baudžiamąjį kodeksą („Strafgesetzbuch“) laisvės atėmimas iki gyvos galvos gali būti skiriamas už beveik 20 nusikaltimų. Nuteistieji iki 1982 metų, iš įkalinimo įstaigų galėjo būti paleisti pagal malonės procedūrą, tačiau Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas 1977 metais nusprendė, kad ši malonės procedūra nėra tinkama teisinės valstybės atžvilgiu¹⁷⁶. Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas, pritardamas teigiamam bendrosios nusikaltimų prevencijos poveikiui ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės reikalingumui, tuo pačiu pabrėžė, kad mažesnė bausmė gali turėti tokį pat poveikį¹⁷⁷. To pasekoje, 1982 metais baudžiamajame kodekse įsigaliojo 57a straipsnis, kuris numatė tris pagrindines nuteistųjų laisvės atėmimu iki gyvos galvos išleidimo sąlygas:

1. Bausmės atlikimo terminas ne mažiau kaip 15 metų;
2. Kaltės sunkumo laipsnis (pagal nusikalstamos veikos sunkumą), kuris neturėtų įtakoti tolimesnio įkalinimo;
3. Palanki prognozė, atsižvelgiant į veikos pavojingumą¹⁷⁸ (teismas negali išleisti nuteistojo, jei tai prieštarautų visuomenės saugumo interesams ir turi vadovautis eksperto išvada).

Analizuojant pirmąją sąlygą, Lygtinio paleidimo teismui atmetus nuteistojo prašymą yra numatytas ne ilgesnis nei 2 metų terminas, kuriam suėjus nuteistasis gali kreiptis pakartotinai. Pagal kaltės sunkumo („besondere Schwere der Schuld“) sąlygą, įstatymas numato, kad jei pirmosios instancijos teismas nustato, kad nusikaltėlis nužudė ne vieną, o dvi aukas, bausmės atlikimo terminas yra ilgesnis ir lygtinis paleidimas atidedamas ne konkrečiam laikotarpiui¹⁷⁹. Kaltė ir jos sunkumas priklauso nuo bendrojo kaltės nustatymo skiriant bausmę pagal Vokietijos BK 46 str. 1 dalį, pagal kurią kaltė yra atitinkamo dydžio bausmės

176 Hartmut-Michael Weber, Fulda (2006). Life Imprisonment and Secure Preventative Detention: Problems and Pitfalls. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2006_8_58.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

177 DRAKŠAS, R. (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 51, 53. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document6.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].

178 Hartmut-Michael Weber, Fulda (2006). Life Imprisonment and Secure Preventative Detention: Problems and Pitfalls. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2006_8_58.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

179 *Ibid.*

skyrimo pagrindas. Už nusikalstamas veikas, susijusias su nužudymu esant sunkinančioms aplinkybėms arba sunkius nusikaltimus, sukėlusius nukentėjusiojo mirtį: nužudymas sunkinančiomis aplinkybėmis (BK 211 str.), ypatingai sunkus nužudymas (BK 212 str. 2 d.), genocidas (TT BK 6 str.), 30 nusikaltimai žmoniškumui (TT BK 7 str. 1 d. 1 ir 2 p.), karo nusikaltimai prieš asmenis (TT BK 8 str. 1 d. 1 p.), laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmę numato kaip yra vienintelę sankcijoje numatytą bausmę. Teismas, skirdamas bausmę, nustato „įprastą“ teismo kaltę, pavyzdžiui, paskirdamas jam laisvės atėmimą iki gyvos galvos už nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis pagal Vokietijos BK 211 str. (Mord). Šio straipsnio sankcija nebeleidžia kaltės labiau diferencijuoti, nes teismas gali paskirti vienintelę bausmę. Net ir tais atvejais, kai ši bausmė sankcijoje yra numatoma kaip alternatyva, jos „viduje“ negalimas joks diferencijavimas. Teismas, atsižvelgdamas į motyvus, nusikaltimo padarymo būdus, aukų skaičių ir kitas panašias aplinkybes bei nustatydamas „sunkią kaltę“, tokiu būdu pabrėžia didesnę teismo kaltę nei reikia „tipiškam“ šios bausmės paskyrimo atvejui. Tokiu būdu laisvės atėmimo bausme iki gyvos galvos nuteistas asmuo, atkalėjęs 15 metų gali nebūti iš karto paleidžiamas į laisvę (nors teisine prasme tai yra įmanoma). Vidutiniškai nuteistieji iki gyvos galvos Vokietijos teismo praktikoje paleidžiami atkalėję vidutiniškai 17–20 metų skirtos bausmės. Jei nustatoma sunki kaltė, šis vidurkis padidėja iki 23–25 metų¹⁸⁰.

Europos žmogaus teisių teismas 2001 m. spalio 16 d. sprendime byloje Einhorn prieš Prancūziją (Nr. 71555/01) pažymėjo, kad laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės taikymas, nenumatant galimybės bausmę sušvelninti, gali kelti abejonių dėl jos atitikties Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3 straipsniui (p. 27)¹⁸¹. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas nustatė tokias laisvės atėmimo bausmės rūšis: laisvės atėmimas arba įkalinimas iki 15 metų, laisvės atėmimas arba įkalinimas iki 30 metų, laisvės atėmimas arba įkalinimas iki gyvos galvos. Terminuoto laisvės atėmimo ir terminuoto įkalinimo žemiausia riba – 10 metų¹⁸². Lygtinis paleidimas suteikiamas po 18 arba 22 metų. Paleidimas skirtas tiems nuteistiesiems, kurie pateikia rimtus socialinės adaptacijos įrodymus – socialinis, profesinis

180 BIKELIS, S.; ir SAKALAUSKAS, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: Tarptautiniai standartai užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai, 4(62), p. 36. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2008-4-bikelis-sakalauskas.pdf> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

181 Ibid, p. 25.

182 Visuotinė lietuvių enciklopedija. Laisvės atėmimo bausmė [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/laisves-atemimo-bausme-24991> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].

tobulėjimas kalėjime, užimtumo bei mokymosi lygis kalėjime, padarytos žalos atlyginimas, atgaila, gailestis. Nuteistieji turi pateikti šiuos pokyčius patvirtinančias pažymas. Jei to padaryti patys negali, jiems turi padėti kalėjimų darbuotojai¹⁸³.

Pagal Rusijos baudžiamąjį kodeksą, laisvės atėmimas subendrinant bausmes negali viršyti 25 metų, o bendros bausmės – 30 metų¹⁸⁴. Nuteistajam, siekiančiam lygtinio paleidimo, baudžiamasis kodeksas nenumato specialių reikalavimų. Pakankamai žemo pavojingumo laipsnio visuomenei įrodymais yra laikoma visa arba dalinė kompensacija nukentėjusiajam, atgaila, bausmės atlikimo režimo laikymasis, atsakingas požiūris į darbą, santykiai su nuteistaisiais ir artimaisiais. Teismui patvirtinus lygtinį paleidimą dažniausiai yra taikomi tam tikri apribojimai – asmuo negali pakeisti gyvenamosios vietos, lankytis tam tikrose vietose ir pan. Žinoma, jei nuteistasis nesilaiko numatytų reikalavimų, lygtinis paleidimas gali būti atšauktas, o nuteistasis grąžinamas atlikti likusį bausmės laiką. Sąlygų pažeidimai numatyti baudžiamojo kodekso 79 straipsnyje:

1. Nuteistasis pažeidė viešąją tvarką, už kurią numatyta administracinė nuobauda arba piktybiškai vengė vykdyti teismo paskirtas pareigas;
2. Nuteistasis padarė nusikaltimą dėl neatsargumo ar tyčia (vidutinio sunkumo nusikaltimas);
3. Nuteistasis padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą¹⁸⁵.

Jungtinių Amerikos Valstijų teisinė sistema dėl įkalinimo iki gyvos galvos ir numatyto lygtinio paleidimo galimybių realizuojama skirtingais terminais priklausomai nuo konkrečioje valstijoje galiojančių nuostatų. Kalifornijoje nuteistieji kalėti iki gyvos galvos arba neterminuotai dėl lygtinio paleidimo gali kreiptis po 7 metų. Lygtinio paleidimo komisija prieš priimdama sprendimą, įvertina šiuos veiksnius:

Pagrindinio nusikaltimo sunkumas;

1. Motyvai padaryti nusikaltimą;
2. Ar nuosprendį priėmęs teisėjas pateikė rekomendacijas dėl lygtinio paleidimo;
3. Ar kalinys pažeidė kalėjimo taisykles ir reglamentus;

183 Christopher L. Blakesley. Conditional Liberation (Parole) in France. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4387&context=lalrev> [žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.].

184 Russian Federation Criminal Code (1996), No. 63-Fz. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.legislationline.org/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf Ibid, 79 str.

4. Reabilitacijos pastangos;
5. Gailesčio ženklai;
6. Smurto istorija;
7. Amžius;
8. Psichologiniai vertinimai;
9. Aukos požiūris į kalinio lygtinį paleidimą;
10. Tikimybė, kad kalinys sėkmingai integruosis į visuomenę (šeima, darbas, bendruomenės parama)¹⁸⁶.

Analizuojant bausmės sušvelninimo galimybę iš visų Jungtinių Amerikos Valstijų labiausiai išsiskiria Aliaska, kurioje negalioja laisvės atėmimo bausmė iki gyvos galvos arba lygtinio paleidimo galimybė. Valstijoje galioja nuostata - „gyvenimas be lygtinio paleidimo galimybės“. Šiuo atveju yra išduodamos baigtinės bausmės, kurių trukmė gali siekti 99 metus¹⁸⁷. Jungtinėse Amerikos Valstijose taip pat galioja bausmių bendrinimo nuostatos, pavyzdžiui už ypač žiaurius nusikaltimus Klivlando valstijoje, pagrobimų vykdytojui Arieliui Castro buvo skirta bausmė - „gyvybė plus 1000 metų“ bausmė už 937 nusikalstamus nusikaltimus, susijusius su išprievartavimais, pagrobimais ir sunkiais nužudymais, kurie įvykdyti dėl tų pagrobimų ir dėl kurių jis pripažintas kaltu¹⁸⁸. Jamesui Holmesui, kuris nužudė 12 žmonių ir 70 sužeidė, kai įvykdė kruopščiai suplanuotą šaudymą Kolorado kino teatre, buvo paskirtos laisvės atėmimo bausmės už kiekvieną mirtį ir maksimalus 3318 metų kalėjimas¹⁸⁹.

186 A_Aizmanlaw. *How the parole process works in California* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://aizmanlaw.com/parole-process-works/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

187 MCFARLAND T. (2016). The death penalty vs. Life Incarceration: A Financial Analysis. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://scholarlycommons.susqu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=supr> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

188 CNN. *Judge sentences Cleveland kidnapper Ariel Castro to life, plus 1,000 years* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://edition.cnn.com/2013/08/01/justice/ohio-castro/index.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

189 CNN. *Theater shooter Holmes gets 12 life sentences, plus 3,318 years* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://edition.cnn.com/2015/08/26/us/james-holmes-aurora-massacre-sentencing/index.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].

V. Išvados

1. Bausmė bendriausia prasme yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Bausmės paskirtis iš esmės atitinka bausmės tikslo sąvoką, kuri apibūdinama kaip galutinis rezultatas, kurio nustatydama ir taikydama bausmės siekia valstybė. Tikslas turi būti pozityvus ir nukreiptas į ateitį, siejamas su nusikaltimą padariusiu asmeniu ir turi pateikti aiškų bausmės efektyvumo kriterijų. LAT formuoja praktiką, kad individualizuojant bausmę, visoms aplinkybėms reikia suteikti vienodą teisinę reikšmę, o bausmės skyrimo pagrindus, kurie yra vienas svarbiausių teisėto, pagrįsto ir teisingo nubaudimo garantijų, interpretuoja per teisingumo principą bei bausmės individualizavimo nuostatas, atsižvelgdama į padarytos nusikalstamos veikos sunkumą, padaryto nusikaltimo ypatumus, kaltininko padarytos veikos subjektyviuosius požymius (kalbę, motyvus), ir jo asmenybę.

2. Nuteistųjų laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės teisinės padėties pagrindą sudaro ne tik bendrosios, bet ir specialiosios teisės ir pareigos, kurios įgyjamos pačios bausmės atlikimo metu. Teismų praktikoje daugiausiai dėmesio sulaukdavo galimybės siekti paskirtos įkalinimo iki gyvos galvos sumažinimo galimybės nebuvimas. Toks nuteistųjų teisių pažeidimas ne kartą buvo buvo sprendžiamas EŽTT. Įsigaliojus įstatymo pakeitimui išryškėjo papildomos spragos - privalomo socialinės rehabilitacijos atliekant bausmę planavimo praktikoje nebuvimas. Vokietijoje bei Rusijoje numatytos nuteistųjų teisės bausmės atlikimo metu yra panašiausios su galiojančiomis Lietuvoje. Užsienio šalių nuteistųjų padėtis kalėjimuose atskleidė teisinių modelių spragas, ko pasekoje kalėjimuose personalas ignoruoja pamatines žmogaus teises, naudoja fizinį smurtą bei toleruoja antisanitarines bei antižmogiškas sąlygas.

3. Iki įsigaliojant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymo pakeitimams, Lietuvoje nuteistieji iki gyvos galvos išėiti į laisvę galėjo tik Prezidento malonės arba amnestijos suteikimo atveju. Pažymėtina, kad per paskutinį dešimtmetį Prezidento malonė suteikta tik vienam nuteistajam atliekančiam bausmę iki gyvos galvos. Nagrinėjant amnestijų suteikimo galimybes, pažymėtina, kad nė viena iš septynių nepriklausomoje Lietuvoje po 1990 metų paskelbtoje amnestijoje nebuvo taikoma laisvės atėmimu iki gyvos galvos nubaustiems nuteistiesiems. Grįžtant prie naujojo įstatymo reglamentavimo nuostatų dėl galimybės pakeisti

paskirtą bausmę iki gyvos galvos į terminuotą, teismų praktika šiuo klausimu dar tik formuojama, tačiau įstatymo pakeitimas užtikrina, kad įkalinimas iki gyvos galvos nereikš vien nubaudimo, bet suteiks nuteistajam galimybę siekti reabilitacijos tikslo.

4. Užsienio šalių teisinė sistema gerokai anksčiau įtvirtino galimybę nuteistiesiems kreiptis dėl terminuotos laisvės atėmimo bausmės. Vokietijoje vidutiniškai nuteistieji iki gyvos paleidžiami atkalėję vidutiniškai 17–20 metų skirtos bausmės. Jei nustatoma sunki kaltė, šis vidurkis padidėja iki 23–25 metų. Pagal Prancūzijoje galiojančią teisinį reglamentavimą lygtinis paleidimas suteikiamas po 18 arba 22 metų. Rusijoje laisvės atėmimas subendrinant bausmes negali viršyti 25 metų, o bendros bausmės – 30 metų. Jungtinių Amerikos Valstijų teisinė sistema dėl įkalinimo iki gyvos galvos ir numatyto lygtinio paleidimo galimybių realizuojama skirtingais terminais priklausomai nuo konkrečioje valstijoje galiojančių nuostatų. Kalifornijoje nuteistieji kalėti iki gyvos galvos arba neterminuotai dėl lygtinio paleidimo gali kreiptis po 7 metų. Tačiau Jungtinių Amerikos Valstijų bausmių sistema išsiskiria bausmės bendrinimo gairėmis, kuomet priėmus sprendimą, kaltinamieji nuteisiami net 1000 metų kalėti už šimtus subendrintų bausmių.

VI. Literatūros sąrašas

Teisės aktai:

Lietuvos teisės norminiai aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 73-084.
4. Lietuvos Respublikos Pataisos pareigūnų veiklos įstatymas Nr. XIII-1387 (2018). TAR, 12055.
5. Lietuvos Respublikos Amnestijos akto įstatymas Nr. XIII-1640 (2018). TAR, 19125.
6. Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. kovo 25 d. dekretas Nr. 29 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir jos nuostatų“. *Valstybės žinios*, 30-1242.
7. Lietuvos Respublikos Prezidento 2020 m. sausio 9 d. dekretas Nr. 1K-181 „Dėl malonės komisijos sudarymo ir malonės prašymų nagrinėjimo nuostatų patvirtinimo“, TAR, 302.
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 2 d. nutarimas Nr. 1109 „Dėl nuteistųjų arešto, terminuoto laisvės atėmimo ir laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmėmis pristatymo į bausmės atlikimo vietą tvarkos aprašo patvirtinimo“. (2003), TAR 85-3870.

Užsienio teisės aktai

1. German Criminal Code (1998). *Federal Law Gazette I*, p. 3322 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
2. Russian Federation Criminal Code (1996), No. 63-Fz. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

https://www.legislationline.org/download/id/4247/file/RF_CC_1996_am03.2012_en.pdf

3. Criminal - Executive Code of the Russian Federation (1997), No. 1-Fz (ed. from 23.11.2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_12940/
4. Act on the execution of prison sentences and measures of reforms and preventions involving deprivation of liberty (1976). *Federal Law Gazette Part I*, p. 581, 2088. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stvollzg/englisch_stvollzg.html

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Trečiasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Eugrimas, p. 15, 347, 350, 353, 355.
2. BIELINIS, A. (2007). Tyčinė nusikalstama veika Vokietijos ir Lietuvos baudžiamojoje teisėje: lyginamoji analizė. *Teisės problemos*, 3(57), p. 63. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2007-3-bielinis.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
3. BIKELIS, S.; ir SAKALAUSKAS, G. (2008). Laisvės atėmimu iki gyvos galvos nuteistų asmenų lygtinis paleidimas: Tarptautiniai standartai užsienio šalių patirtis ir pasiūlymai Lietuvai, 4(62), p. 36. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2008-4-bikelis-sakalauskas.pdf> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].
4. DRAKŠAS, R. (2003). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė pagal naująjį Lietuvos Respublikos Baudžiamąjį kodeksą. *Teisė*, 48, p. 51, 53. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document6.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 14 d.].
5. DRAKŠAS, R. (2004). Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 52, p. 29. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/document4.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].

6. DRAKŠAS, R. Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://draksas.lt/wp-content/uploads/2016/06/Specialieji-principaikonferencijai.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].
7. Europos Tarybos ministrų komiteto 2006 m. sausio 11 d. rekomendacija Nr. R(2006)2 dėl Europos kalėjimų taisyklių, p. 19. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [https://kaliniucentras.lt/files/documents/R%20\(2006\)2.pdf](https://kaliniucentras.lt/files/documents/R%20(2006)2.pdf) [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].
8. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2016 m. ištrauka iš 25-osios bendrosios ataskaitos CPT/Inf (2016)10-part dėl kalėti iki gyvos galvos nuteistų kalinių padėties, p. 2. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://rm.coe.int/16808ef30a> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
9. GIRDENIS, T. (2008). Bausmių skyrimas padarius kelias nusikalstamas veikas JAV teisėje. *Jurisprudencija*, 11 (113), p. 50-56. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/6_tomas_girdenis.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.]
10. JOVAIŠAS K. (2007). Atpildo teisingumas: problemos ir paradoksai. *Teisės problemos*, 2 (56), p. 57. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2007-2-jovaisas.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].
11. KLIMKA, A. ir kt. (1972). *Tarybinė baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vilnius, p. 295.
12. NAMAVIČIUS, J. (2012). Bausmės teorijos ir jų įtaka baudžiamajai politikai. *Pranešimas*, p. 1. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://web.vu.lt/tf/j.namavicius/files/2018/02/TM_2012_bausmes_tikslai.pdf [žiūrėta 2020 m. gruodžio 6 d.].
13. Nevera, A. ir Jurka. R. (2019). Laisvės atėmimo iki gyvos galvos pakeitimas terminuoto laisvės atėmimo bausme. Baudžiamoji teisė ir baudžiamojo proceso teisė. *Teisė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16256/2019%20Teise_3.1._Nevera,%20Jurka.pdf?sequence=1 [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].
14. P. PIESLIAKAS, V. (1996). *Bausmių skyrimo nuostatų tobulinimo problemos // Teisės problemos*. Vilnius: Teisės institutas, p. 5 – 17.

15. PIESLIAKAS, V. (2006). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Baudžiamasis įstatymas ir baudžiamosios atsakomybės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia, p. 40, 101, 102.
16. PIESLIAKAS, V. (2008). Bausmės individualizavimas ir teisingumo principo įgyvendinimas skiriant bausmes. *Jurisprudencija*, 11(113), p. 7-15. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www3.mruni.eu/ojs/jurisprudence/article/view/1738/1627> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
17. PLĖŠNYS, A. (2013). Teisingumas ir dora socialinėje filosofijoje. *Straipsnis*, 45(73), p. 7. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/PC/Downloads/6154054.pdf> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 7 d.].
18. SAKALAUSKAS, G. (2000). Kriminologiniai laisvės atėmimo bausmės aspektai. *Teisė*, 35, p. 86. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2000~1367185453680/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
19. SAKALAUSKAS, G. (2010). Įkalinimo tikslų labirintuose. Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje, p. 133 - 153. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/g.sakalauskas/files/2013/01/%C4%AEkalinimo-tiksl%C5%B3-labirintuose-2010.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].
20. SAKALAUSKAS, G. (2015). Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos. *Teisės problemos*, 2 (88), p. 10. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2016/05/test.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].
21. SAKALAUSKAS, G. ir kt. (2020). Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos. *Monografija*, p. 10. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://teise.org/wp-content/uploads/2020/03/Kalinimo-salygos.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
22. SAKALAUSKAS, G. ir KALPOKAS, V. (2012). Nuteistųjų integracijos modelis, p.25. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01->

- [078%20%281%29%20Nuteistuju%20integracijos%20modelis.pdf](#) [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].
23. ŠVEDAS, G. (2013). *Bausmių vykdymo teisė. Bendroji dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, p. 27, 28, 29, 34, 46, 57, 111, 116, 118, 122, 124, 297, 298, 310.
24. VERŠEKYS, P. (2013). *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilniaus Universitetas, p. 176. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2027563/datastreams/MAIN/content> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
25. ŽEMAITYTĖ, I. ir ČIURLINSKIENĖ, D. (2004). Nuteistųjų požiūris į dalyvavimą socialinėse programose kaip rezocializacijos galimybę. *Mokslo darbai*, 3 (2), p. 44. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.mruni.eu/upload/iblock/8c3/5_zemaitaityte_ciurinskiene.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].

Užsienio specialioji literatūra:

1. Human and Constitutional Rights in Germany (1977), 45 BVerfGE 187 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrcr.org/safrica/dignity/45bverfge187.html> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 2 d.].
2. Hartmut-Michael Weber, Fulda (2006). Life Imprisonment and Secure Preventative Detention: Problems and Pitfalls. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.zis-online.com/dat/artikel/2006_8_58.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].
3. MCFARLAND T. (2016). The death penalty vs. Life Incarceration: A Financial Analysis. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://scholarlycommons.susqu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=supr> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].
4. United States Sentencing commission (2020). [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ussc.gov/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].
5. United States Sentencing Commission (2015). Federal Sentencing: The Basics.

[interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/201510_fed-sentencing-basics.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

6. United States Sentencing Commission (2015). Life Sentences in the Federal System.

[interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://www.ussc.gov/sites/default/files/pdf/research-and-publications/research-projects-and-surveys/miscellaneous/20150226_Life_Sentences.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].

Teismų praktika:

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. *Valašinas prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 44558/98 [2001-07-24]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/VALASINAS_2001_sprendimas.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 7 d.].
2. *Mironovas ir kiti vs. Lietuva* [EŽTT], Nr. 40828/12, 29292/12, 69598/12, 40163/13, 66281/13, 70048/13 [2016-05-02]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/MIRONOVAS_ir_kiti_2015_sprendimas_FINAL.pdf
3. *Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13 [2017-05-23]. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://lrv-atstovas-ezt.lt/uploads/MATIOSAITIS_2017_sprendimas.pdf

Lietuvos teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo *1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas byloje Nr. 9/95*

2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas byloje Nr. 2/98
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-427/2006
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-576/2006
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. sausio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-95/2014
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gegužės 26 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-314-696/2015
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-2-699/2016
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-64-303/2018
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. liepos 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-78-648/2020
8. Lietuvos apeliacinio teismo 2020 m. rugsėjo 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-270-1020/2020
9. Kauno Apygardos Teismo 2007 m. sausio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1SK-7
10. Kauno Apygardos Teismo 2019 m. lapkričio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. T-139-919/2019

Užsienio teismų praktika:

4. United States Court of Appeals *march 27, 2007. No. 06-1673*
5. United States Court of Appeals *august 18, 2005, No. 04-2306, No. 04-2322, No. 04-2343*

Kiti šaltiniai:

1. Lietuvos Respublikos Seimo Teisės ir Teisėtvarkos komiteto 2018 m. gruodžio 19 d. išvada Nr. 102-p-60 dėl Lietuvos Respublikos Bausmių vykdymo kodekso 69,

- 137, 140 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsnio įstatymo projekto Nr. XIIP-2475, p. 27. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/XIIP-2475_BVK_i%C5%A1vada.gal.pdf [žiūrėta 2020 m. spalio 15 d.].
2. Lietuvos Respublikos Seimo aiškinamasis raštas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 51, 66 ir 97 straipsnių pakeitimo, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso papildymo 3601 straipsniu įstatymo, Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 69, 137, 149 ir 157 straipsnių pakeitimo ir kodekso papildymo 167¹ straipsniu įstatymo projektų, 1 p. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAK/c7cb5400b00011e8aa33fe8f0fea665f/> [žiūrėta 2020 m. spalio 25 d.].
 3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2020 m. vasario 27 d. pažyma Nr. 4D-2019/1-556 dėl x skundų prieš Šiaulių tardymo izoliatorių [interaktyvus]. Prieiga per internetą: file:///C:/Users/PC/Downloads/20200227_pazyma_del%20skundo_pries_siauliu_tardymo_izoliatoriu_nr_4d-2019-1-566.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 11 d.].
 4. Žmogaus teisių stebėjimo institutas. *Žmogaus teisės Lietuvoje 2018-2019* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://hrmi.lt/wp-content/uploads/2020/06/ZmogausTeisesLietuvoje_galutinis.pdf [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].
 5. Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Leidinys specialistams, dirbantiems su nuteistaisiais, kuriems bausmės vykdymas atidėtas bei paleistais iš laisvės atėmimo vietų asmenimis, p. 400 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://esf.socmin.lt/katalogas/pdb/Produktai/VP1-1.3-SADM-02-K-01-087%20Nuteistuju%20reintegracija%20metodika.pdf> [žiūrėta 2020 m. spalio 24 d.].
 6. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. *Nacionalinė kankinimų prevencija (NKP)* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lrski.lt/nacionaline-kankinimu-prevencija-nkp.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 7 d.].

7. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos. *Nuteistųjų laisvės atėmimų skaičiaus, sudėties pagal padarytą nusikaltimą, amžių, bausmės terminą ir kt.) ir jų kaitos suvestinė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.ird.lt/lt/paslaugos/ataskaitos-1/bausmiu-vykdyimo-statistika-1?period=1-12&group=204> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
8. Lietuvos teismai. *Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: [Bausmė nusikaltusiam asmeniui – teisėta, ar teisinga? - Lietuvos teismai](#) [žiūrėta 2020 m. gruodžio 10 d.].
9. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. *Seimas įteisino laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės peržiūros mechanizmą* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/seimas-iteisino-laisves-atemimo-iki-gyvos-galvos-bausmes-perziuros-mechanizma> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.].
10. Lietuvos teismai. *Mirties bausme sušaudant 1996 metais nuteistas Justinas Buta išvys laisvę* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/naujienos/teismu-pranesimai-spaudai/mirties-bausme-susaudant-1996-metais-nuteistas-justinas-buta-isvys-laisve/6312> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.].
11. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. *Teisingumo ministras – laisvėje dirbantiems nuteistiesiems bus taikoma griežtesnė priežiūra* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/teisingumo-ministras-laisveje-dirbantiems-nuteistiesiems-bus-taikoma-grieztesne-prieziura> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
12. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija. *Siūloma pertvarkyti nuteistųjų sveikatos priežiūros finansavimą ir didinti medikų atlyginimus* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://tm.lrv.lt/lt/naujienos/siuloma-pertvarkyti-nuteistuju-sveikatos-prieziuros-finansavima-ir-didinti-mediku-atlyginimus> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
13. Lietuvos Respublikos Prezidentas. *Malonė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrp.lt/lt/malone> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 15 d.].
14. Teise.Pro. *Gintautas Sakalauskas: amnestija dabartiniame kontekste tėra rimtų sisteminių problemų sprendimo imitavimas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

- <http://www.teise.pro/index.php/2018/08/31/gintautas-sakalauskas-amnestija-dabartiniame-kontekste-tera-rimtu-sisteminiu-problemu-sprendimo-imitavimas/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 18 d.].
15. Teisė.Pro. G. Sakalauskas. *Įkalinimo sistemos Lietuvoje reforma: vienuolika žingsnių per artimiausius dešimt metų* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teise.pro/index.php/2019/01/16/g-sakalauskas-ikalinimo-sistemas-lietuvoje-reforma-vienulika-zingsniu-per-artimiausius-desimt-metu/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
 16. Visuotinė Lietuvių enciklopedija. *Amnestija* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/amnestija-73572> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].
 15. Visuotinė lietuvių enciklopedija. *Laisvės atėmimo bausmė* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/Straipsnis/laisves-atemimo-bausme-24991> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
 16. Baltic News Service. *Seimo teisininkai sako, kad projektas dėl amnestijos gali prieštarauti Konstitucijai* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bns.lt/topic/1911/news/56629573/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 18 d.].
 17. Bernardinai. *Gintaras Švedas: „Baudžiamojo kodekso nuostatos dėl įkalinimo iki gyvos galvos turi būti peržiūrėtos“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2011-05-22-gintaras-svedas-baudziamojo-kodekso-nuostatos-del-ikalinimo-iki-gyvos-galvos-turi-buti-perziuretos/> [žiūrėta 2020 m. spalio 4 d.].
 18. Bernardinai. *Jonas Malaškevičius: „Bausmių sistemai reikia pokyčių“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2010-06-09-jonas-malaskevicius-turime-saugoti-kiekviena-zmogu/> [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
 6. Bernardinai. *Savaitės pokalbis. Latsin Alijev: „Po reformos Estijos kalėjimas įgijo žmogišką veidą“* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2012-04-24-savaites-pokalbis-latsin-alijev-po-reformos-estijos-kalejimas-igijo-zmogiska-veida/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 4 d.].
 19. Valstietis. *Amnestija iškreipia teisingumo sąvoką* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://valstietis.lt/naujienos/salyje/amnestija-iskreipia-teisingumo-savoka/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 17 d.].

20. Youtube. *7 mirties bausmės Lietuvoje* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=6CfLOikepHo> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 14 d.].

Užsienio kiti šaltiniai:

1. Aizmanlaw. *How the parole process works in California* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://aizmanlaw.com/parole-process-works/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].
2. Christopher L. Blakesley. *Conditional Liberation (Parole) in France*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4387&context=lalrev> [žiūrėta 2020 m. spalio 21 d.].
4. Statista. *Number of executions in the United States from 2014 to 2020, by state* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.statista.com/statistics/271100/number-of-executions-in-the-us/> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].
5. BBC NEWS: *Dead within three hours of arrival at a Russian prison* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.bbc.com/news/stories-51412325> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].
6. CNN. *Judge sentences Cleveland kidnapper Ariel Castro to life, plus 1,000 years* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://edition.cnn.com/2013/08/01/justice/ohio-castro/index.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].
7. CNN. *Theater shooter Holmes gets 12 life sentences, plus 3,318 years* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://edition.cnn.com/2015/08/26/us/james-holmes-aurora-massacre-sentencing/index.html> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 21 d.].
8. U.S. News. *Colorado abolishes the death penalty* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.nbcnews.com/news/us-news/colorado-abolishes-death-penalty-n1167231> [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].
9. BusinessInsider: *Here's what life is like inside Russia's toughest prison* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.businessinsider.com/inside-russias-black-dolphin-prison-2016-7> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].

10. OSW: *Russia behind bars: the peculiarities of the Russian prison system* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2019-02-07/russia-behind-bars-peculiarities-russian-prison-system> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 11 d.].
11. The Atlantic: *One of the Darkest Periods in the History of American Prisons States* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.theatlantic.com/national/archive/2013/06/one-of-the-darkest-periods-in-the-history-of-american-prisons/276684/> [žiūrėta 2020 m. gruodžio 12 d.].
12. Wikipedia. *Black Dolphin Prison* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Black_Dolphin_Prison [žiūrėta 2020 m. spalio 11 d.].
13. Wikipedia. *Life imprisonment In France* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Life_imprisonment_in_France [žiūrėta 2020 m. lapkričio 1 d.].
14. Wikipedia. *Prisoner rights in the United States* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://en.wikipedia.org/wiki/Prisoner_rights_in_the_United_States [žiūrėta 2020 m. gruodžio 12 d.].

VII. Santrauka

Laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmė laikoma viena griežčiausių įstatyme numatytų sankcijų. Mokslinėje literatūroje teisiniu aspektu ši tema tiek Lietuvoje tiek užsienio valstybėse ne kartą kritikuota Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjų, nustatant konvencijų nuostatų pažeidimus, ko pasekoje Europos Tarybos komitetas ne kartą rengė rekomendacijas atsižvelgiant į pažeidimų ir skundų pakartotinumą. Šiuo darbu siekta išanalizuoti Lietuvos ir užsienio valstybių nuteistųjų įkalinimu iki gyvos galvos bausmės skyrimo ir vykdymo sistemą, pagrindinius principus ir keliamus tikslus, kurių įgyvendinimo procesas nepažeistų nuteistųjų teisinės padėties.

Pirmoje dalyje apžvelgus mokslinėje literatūroje ir teisiniuose dokumentuose pateikiamus bausmės paskirties, tikslo ir skyrimo įgyvendinat teisingumo principą nuostatas, pastebėta, kad bausmės paskirtis ir esmė autorių aiškinama skirtingai. Tai rodo, kad kai kurias nuostatas įstatymas aiškina neapibrėžtai ir palieka vietos interpretacijai. Antroje dalyje analizuojant laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės vykdymo sistemą – bendruosius principus, nuteistųjų teises ir pareigas bei bausmės atlikimo vietą, atkreiptas dėmesys į Lietuvoje galiojusios sistemos trūkumus, kurių kritikavimas pakeitė teisinį reguliavimą ir suteikė nuteistiesiems vilties.

Darbo paskutinėje dalyje prieita prie laisvės atėmimo iki gyvos galvos bausmės keitimo galimybių ir jų praktinio neefektyvumo – istoriškai amnestija nesuteikta nė vienam nuteistajam iki gyvos galvos, o Prezidento malonė – vienam. Tuo tarpu užsienio valstybėse gerokai anksčiau susiformavęs bausmės keitimo modelis nuteistųjų atžvilgiu sumažina pažeidimų tikimybę ir prieštaravimą pagrindinėms teisėms. Nors Lietuvoje teismų praktika dar tik formuojasi įgyvendinat naują reglamentavimą, tačiau minėti pakeitimai šiai dienai jau pranoko ankstesnius įrankius – bausmės pakeitimas terminuotu laisvės atėmimu patvirtintas net dviem nuteistiesiems.

Raktiniai žodžiai: laisvės atėmimas iki gyvos galvos, bausmės vykdymas, terminuota bausmė.

VIII. Summary

The penalty of life imprisonment is considered to be one of the strictest sanctions provided for by law. Scientific literature analysis shows that this situation both in Lithuania and abroad has been repeatedly criticized from a legal point of view by the justices of the European Court of Human Rights as some breaches of the provisions of conventions have been identified, as a result of which the European Council Committee has repeatedly drawn up recommendations having regard to the recidivism of violations and complaints. The purpose of this study is to analyse the system of sentencing for life of Lithuanian and foreign convicts and execution of this penalty, as well as main principles of this system and goals, the process of implementation of which would not violate the legal status of the convicts.

On the basis of analysis of scientific literature and legal documents performed in the first part, it may be stated that the provisions provided therein and related to the purpose of penalty, its goal and sentencing when implementing the principle of justice sometimes are defined in divergent ways by different authors. This shows that there are provisions, which are described by law vaguely, therefore, interpretation is expected. In the second part, when investigating the system of execution of sentence for life – general principles, rights and obligations of the convicted, as well as places of execution of the sentence, attention has been drawn to the drawbacks of the system present in Lithuania, the criticism of which has changed the legal regulation and provided the convicted with some hope.

The last part of this paper analyses the possibilities of the substitution of life imprisonment and its ineffectiveness in practice – history shows that no amnesty has been granted to any person sentenced for life herein, while President has pardoned only one person. Meanwhile, the model of sentence substitution in foreign countries, which had been formed much earlier, has been reducing the likelihood of violations and contradictions to the fundamental rights with regard to convicts. Although court practice is still in the process of formation as new regulation is under implementation, the changes above as of today have surpassed the previous instruments – the substitution of the penalty for a fixed-term sentence has been approved even for two convicted persons.

Key words: life imprisonment, sentence execution, fixed-term sentence.